

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗВО УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра богослов'я

Магістерська робота

ПОГЛЯДИ ПРО ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ
ДИТИНИ НА ПРИКЛАДІ ПРАЦЬ КАРДИНАЛА
ЛЮБОМИРА ГУЗАРА

Студентка 2-го курсу

Іванна Федорак

Науковий керівник: Когут Світлана Ярославівна
доцентка кафедри педагогіки та соціальної
роботи факультету наук про здоров'я

Рецензент: Тимчишин Богдан Михайлович
доктор богослов'я

Львів 2023

Федорак І. М. Погляди про духовно-моральне виховання дитини на прикладі праць Кардинала Любомира Гузара: Магістерська робота: (041 «Богослов'я) /І. М. Федорак/ Український католицький університет. Кафедра богослов'я; освітня програма: «Християнська педагогіка та організація дозвілля»; Наук. кер: доц. каф. педагогіки та соціальної роб. факультету наук про здоров'я С.Я. Когут, Львів 2023, 60.

Анотація. У роботі розкрито погляди Кардинала Любомира Гузара про духовно-моральне виховання дітей. З'ясовано аспекти духовно-морального виховання дітей в спадщині та пастирській діяльності Любомира Гузара. Автор також презентує теоретико- методологічний аналіз проблем духовно-морального виховання. В основному розділі пропонованої роботи, ґрунтуючись на детальному аналізі пастирської діяльності Любомира Гузара, представлено основні ціннісні орієнтири у духовно-моральному вихованні дітей.

Ключові слова: духовність, мораль, виховання, особистість, дитина, сім'я, церква, суспільство, цінності.

Abstract. The paper reveals the topic of the views of Cardinal Lubomyr Husar on the spiritual and moral education of children. The aspects of spiritual and moral upbringing of children in the heritage and pastoral activity of Lubomyr Husar are clarified. The author also presents a theoretical and methodological analysis of the problems of spiritual and moral education. The main section of the proposed work, based on a detailed analysis of the pastoral activities of Lubomyr Husar, presents the basic values in the spiritual and moral education of children.

Key words: spirituality, morality, education, personality, child, family, church, society, values.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І.	
АСПЕКТИ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ	7
1.1. Аналіз проблем духовно-морального виховання дітей сучасному етапі	7
1.2. Духовно-моральний виховний потенціал взаємодії сім'ї, церкви та освітніх закладів	14
Висновки до першого розділу	21
РОЗДІЛ ІІ.	
БЛАЖЕННІШИЙ ЛЮБОМИР ГУЗАР – ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ АВТОРИТЕТ	23
2.1. Роль родини у формуванні особистості Любомира Гузара як духовно-морального авторитету української нації	23
2.2. Напрями душпастирської діяльності Любомира Гузара	28
2.3. Духовно-моральні принципи життя Блаженнішого Любомира Гузара	31
Висновок до другого розділу	34
РОЗДІЛ ІІІ.	
ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ	36
3.1. Розвиток почуття гідності у духовно-моральному вихованні дитини	36
3.2. Батьківська любов Любомира Гузара, яку наслідують сучасні батьки у вихованні дітей	41
Висновки до третього розділу	49
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	54

ВСТУП

Духовно-моральні пріоритети розвитку дитини не втрачають своєї актуальності в сьогоднішньому часі. Людський спосіб життя передбачає комплекс цінностей, що визначають сенс життя, детермінують мотивацію і соціальну поведінку (правила та норми співжиття). Однак глобалізаційні процеси впливають на зміну традиційної системи цінностей культури, моралі, в цілому на духовний стан людини. Зважаючи на це, для цілісного розвитку дитини, потрібно сприяти духовно-моральному вихованню.

На сьогоднішній день можна назвати чимало перешкод в реалізації духовно-морального виховання, наприклад: незначний рівень духовно-моральної культури сучасних батьків, вчителів та катехитів; відсутність узгодженості впливу на духовно-моральне виховання дітей та молоді різних соціальних інститутів: сім'ї, освітніх установ, церкви, державних і громадських структур; відсутність цілісної програми духовно-морального виховання дітей.

Кардинал Любомир Гузар є моральним авторитетом, духовним провідником для українців. Дослідження тих напрямків його діяльності, що торкаються проблем духовно-морального виховання дитини, є наскрізним завданням даної роботи. Настанови Блаженнішого допоможуть зрозуміти як реалізувати духовно-моральне виховання дітей.

Проблеми дослідження духовно-морального виховання в Україні набули особливої актуальності і водночас популярності за останні роки. Погляди Любомира Гузара науковці аналізували ще від часу очолення ним УГКЦ. Найбільший внесок у визначену проблематику внесли такі вчені як М. Маринович, о. І. Яців, О. Опанасенко, К. Щоткіна, М. Рипан та інші.

Важливо є систематизувати ідеї розвитку культури духовно-морального виховання дітей. Вивчення поглядів Любомира Гузара на духовно-моральне виховання допоможе сформулювати добрі орієнтири на дорозі виховання дітей. Адже, Любомир Гузар є моральним авторитетом для багатьох українців у цілому

світі. Його прості слова: «Найважливіше – бути Людиною»¹, закликають нас орієнтуватися на вічні цінності. А залишатися чесною, порядною, доброю людиною у теперішньому суспільстві не просте завдання.

У непростий для України час, важливим є не відходити від вічних орієнтирів у вихованні підростаючого покоління, адже особливо зараз ми несемо відповідальність за виховання майбутньої еліти нації, яка, так як свого часу Любомир Гузар, буде відновлювати та розбудовувати Україну.

Актуальність та водночас недостатнє вивчення писемної спадщини та душпастирської діяльності Блаженнішого Любомира Гузара, зокрема його поглядів на вагомість духовно-морального виховання дітей зумовили вибір теми дослідження.

Мета дослідження – дослідити аспекти духовно-морального виховання дітей в спадщині та пастирській діяльності Любомира Гузара.

Виходячи із мети, основними **завданнями дослідження** є:

- здійснити теоретичний аналіз проблеми духовно-морального виховання дітей;
- проаналізувати основні віхи життя й напрями діяльності Любомира Гузара;
- визначити точки дотику сімейного виховання на шляху формування особистості Любомира Гузара, як морального авторитета;
- описати погляди Любомира Гузара на формування духовно-моральних цінностей у дітей;

Об’єкт нашого дослідження є писемна спадщина та релігійна діяльність Любомира Гузара як глави Української Греко-католицької Церкви (2001-2011рр.)

Предметом дослідження – є духовно-моральне виховання особистості дитини у поглядах Любомира Гузара.

¹ *Бюбомир. Бути людиною. 1 серія. Документальний фільм про Блаженнішого Любомира Гузара. УГКЦ // <https://www.youtube.com/watch?v=GFRBv4LjR4Y> (28.02.2016)*

Джерельна база дослідження. В основу нашого дослідження лягли першоджерела, зокрема, писемна спадщина Блаженнішого Любомира Гузара, його інтерв'ю та аудіо книги стали основними джерелами даної роботи. Щодо наукової спадщини Любомира Гузара, то варто зазначити що вона займає незначну частку писемної спадщини Блаженнішого. Більш детальніше ми вивчили життя та діяльність Блаженнішого через аудіо та відео матеріали. Після смерті Владика Любомира кількість друкованих видань збільшилась, але всі вони побудовані на його аудіо та відео матеріалах. Блаженніший був активним у інтернет просторі і телебаченні, багато передач відбувалося за його участі, він давав багато тематичних інтерв'ю. Саме тому у дослідженні використано аналіз інтернет джерел.

Разом з тим проаналізовано документи, які видав Блаженніший за час свого правління Українською Греко-Католицькою Церквою. Щодо даної проблематики опрацьовано ділові листи, промови та звернення, які розміщені у Благовісниках Верховного Архієпископа 2001-2011рр. - статті Любомира Гузара та інтерв'ю з ним. Проаналізували соціально зорієнтовані документи УГКЦ (2001-2008рр). У роботі використано науково-публіцистичний критичний матеріал, присвячений духовно-моральному вихованню дітей та аналізу наукової та пастирської діяльності Любомира Гузара, зокрема роботи Бориса Гудзяка, Андрія Юраша, Антуана Аржаковського.

Досі глибоких або детальних досліджень писемної спадщини Блаженнішого Любомира Гузара ще не має. Наявні поодинокі, вибрані дослідження його писемної спадщини та релігійної діяльності. Відтак наше дослідження можна вважати актуальним та потрібним для церкви та суспільства.

Наукова новизна одержаних результатів. У роботі цілісно досліджено писемну спадщину та релігійну діяльність Любомира Гузара, яка стосується духовно-морального виховання дітей. Під кутом зору християно-центричності досліджено проблеми духовно-морального виховання дітей.

Межі дослідження. Робота стосується періоду ХХ - ХХІ століть, у який було написано або письмово зафіксовано досліджувані праці Кардинала Любомира Гузара.

Структура та обсяг роботи. Мета і завдання дослідження, його концепція визначили структуру магістерської роботи. Робота «Погляди про духовно-моральне виховання дитини на прикладі праць Кардинала Любомира Гузара» складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Перший розділ є вступним, у ньому досліджено основні аспекти духовно-морального виховання дітей. Розглянуто проблеми духовно-морального виховання на сучасному етапі. Розкрито виховний потенціал взаємодії сім'ї, церкви та освітніх закладів.

У другому розділі проаналізовано духовно-моральні принципи життя та напрями душпастирської діяльності Патріарха Любомира Гузара. Простежено родовід та визначено роль родини у формуванні поглядів морального авторитету української нації.

Третій розділ присвячено узагальненню поглядів Любомира Гузара на духовно-моральне виховання дітей. Основна увага звернена на богословському переосмисленню людської гідності Любомиром Гузаром як важливим елементом формування духовно-моральної особистості. Визначено основні ціннісні орієнтири у духовно-моральному вихованню дітей.

Практичне значення магістерської роботи зумовлене актуальністю теми дослідження. Ідеться про систематизацію ідей Любомира Гузара у контексті духовно-морального виховання дітей та виокремлення практичних порад для учасників виховного процесу.

РОЗДІЛ І.

АСПЕКТИ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

У розділі проаналізовано теоретико-методологічні аспекти здійснення духовно-морального виховання дітей в умовах сучасного життя, що сприяло повною мірою підійти до увиразнення практичної реалізації методів та прийомів формування духовно-моральних цінностей у дітей. Здійснено аналіз матеріалів публікацій у періодичних виданнях, літературі із проблем духовно-морального виховання, яка вийшла друком останніми роками, що сприяло цілісно та якісно підійти до характеристики духовно-морального виховання дітей.

1.1. Аналіз проблем духовно-морального виховання дітей сучасному етапі

Значним викликом морального виховання дітей є духовний розвиток. Адже високий рівень духовної культури особистості формує здатність її вільно чинити добро опираючись на загальнолюдські морально-духовні цінності².

Тому, одним із головних завдань яке стоїть перед українським суспільством є духовно-моральний розвиток особистості.

Аналізуючи стан і методи вдосконалення духовно-морального виховання дітей, науковці В. Киричок та Л. Хоружна зосереджують увагу на методичному забезпеченні дисциплін духовно-морального спрямування. Також вони акцентують увагу на те, що є різні підходи до розуміння поняття «духовність», це впливає та на зміст навчальних дисциплін³.

Задля визначення чіткості у розумінні основних понять дослідження, здійснимо аналіз їх дефініцій, які представлені у педагогічній літературі.

Виховання відноситься до основних категорій педагогіки. Поняття «виховання» у педагогічній літературі вживають у широкому і вузькому значеннях⁴. Говорячи про виховання у широкому соціальному та педагогічному

² Цибулько О. *Особливості педагогіки духовності у світлі сучасного світського та релігійного виховання* // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології 1 (2020) 128.

³ Хоружна Л., Киричок В. *Духовно-моральне виховання школярів в українців досвід та шляхи вдосконалення* // Рідна школа 4–5 (2013) 27.

⁴ Фіцула М. *Педагогіка* Київ 2002, 17.

значенні ми маємо на увазі формування особистості під впливом навколишнього середовища, родини, умов та обставин, школи та церкви яку відвідує сім'я. Виховання у вузькому значенні - це цілеспрямована виховна діяльність батьків, педагога яка зорієнтована на те, щоб виховати певні навички, досягти конкретної виховної мети. Виховання реалізується через взаємодію вихованця (дитини молодшого шкільного віку) з вихователем (батьками, учителями, катехитами чи священником)⁵.

Таким чином, виховання — це складний і багатогранний процес формування особистості, створення оптимальних умов для її фізичного, духовного та соціального розвитку.

Виховна праця яка здійснюється з дітьми має орієнтуватись на розвиток духовно-моральних цінностей, адже це є основою становлення особистості людини. Що розуміють під поняттями духовний та моральний? Розглянемо.

Сучасна педагогічна наука розглядає два підходи до розуміння поняття “духовність” це – світський та релігійний. Прагнення до самовдосконалення, самоусвідомлення, розширення світогляду ці категорії визначають світський підхід до розуміння терміну духовність. Натомість релігійний контекст поняття говорить нам про те що духовність є реально існуючим вищим началом у людині, яке показує ступінь її єднання є Богом⁶.

Маємо розуміти та розрізняти духовність центром якої є сам Бог, і так звану «псевдодуховність», яка бере своє коріння від віри у щось придумане. У християнському трактуванні духовності є місце для Бога, Любові та Добра.

Так, М.М. Фіцула у підручнику з педагогіки пише, що духовність є специфічною людською рисою, що виявляється в багатстві духовного світу індивіда, його ерудиції, розвинутих інтелектуальних та емоційних запитах, моральності й передбачає оволодіння духовними цінностями — витворами людського духу⁷.

⁵ Фіцула М. *Педагогіка* Київ 2002, 17.

⁶ Тимошук Г.В. *До проблеми визначення поняття “духовність” у педагогічній науці // Проблеми інженерно-педагогічної освіти* 30/31 (2011) 286-289.

⁷ Фіцула М. *Педагогіка* Київ 2002, 287.

Вважаємо, що важливим складником виховання є саме духовний розвиток особистості. Серед інших цінностей, духовність займає головне місце. Але також помилково є вважати що духовність є чимось окремим, насправді духовність розвивається поруч з усіма іншими цінностями. Вони взаємопов'язані, без розвитку духовності важко досягнути моральності чи патріотизму, демократії чи відчуття родинності⁸. Зanedбання духовного розвитку рівнозначна втраті моральності⁹.

Розглянемо сутність поняття моральне виховання особистості, зокрема авторства М. Фіцули. Моральне виховання, зазначає учений – це виховна двостороння діяльність, яка має мету формування стійких моральних якостей поведінки дитини, засвоєння принципів моральності, застосування моральних законів у будь яких життєвих ситуаціях. Методологічною основою морального виховання є наука про мораль, етика. Вона вчить людину жити по людському.

Для сучасного покоління важливо зберегти та передати новим поколінням історично накопичені моральні цінності, сформувані свідоме ставлення до життя. В цьому процесі допомагає моральна свідомість як система моральних норм, вона зафіксує моральні відносини між членами суспільства та є орієнтиром у поведінці підростаючих поколінь¹⁰.

Говорячи про духовні основи морального виховання, потрібно розвивати у людини добрі якості та схильність робити добро. «Виховання повинно просвітити свідомість людини, щоб перед очима лежав ясний шлях добра» – писав К. Ушинський¹¹.

Таким чином, духовно-моральне виховання тісно переплітається і становить єдиний орієнтир у виховній діяльності педагогів, батьків, духовних осіб з дітьми.

Очевидною є проблематика дослідження духовно-морального виховання. Європейська культура, до якої відноситься також український народ, порівнює

⁸ Вишневецький О. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки* Дрогобич 2006, 132.

⁹ Фіцула М. *Педагогіка* Київ 2002, 288.

¹⁰ Пагава О. *Гносеологічні витоки моральної поведінки особистості // Духовно-моральне виховання особистості: теорія та практика* Харків 2019. 54

¹¹ Ушинський К. *Вибрані педагогічні твори*. Київ 1983, 99.

цю проблему з авторитетом Бога. Основою християнської моральності є Бог, як нескінченне джерело добра, та передбачає віру у Бога. Віра у християнстві тісно переплітається з моральністю, визначити межі де закінчується одне поняття і починається інше майже не можливо. Таким чином віра у Бога стає етичним значенням¹².

Виховним ідеалом українців у педагогічній спадщині Г. Ващенко є ідеал «Бог і Україна», людина яка сповняє моральні норми, служить Богові, а обороняючи національні цінності, – Батьківщині¹³. Особливо зараз у єдності українців ми бачимо як обороняючи Україну, від збройної агресії, кожен на своєму фронті, сповняє цей виховний ідеал. На мою думку духовно-моральне виховання молодших школярів має відбуватись орієнтуючись саме на цей виховний ідеал. Слова Блаженного Любомира Гузара мають сенс для всіх поколінь українців, «моліться і працюйте», – казав він¹⁴. Саме у молитві та щирій праці український народ об'єднався, щоб обороняти національні цінності. Вважаємо, що батьки, які показують дітям такий приклад служіння, найкраще сповнюють обов'язок духовно-морального виховання. Відчуття цінностей віри, надії, любові, мудрості, справедливості є даними людині від природи, але вони можуть бути проявлені, або ж ні. З огляду на те, що в американських та європейських системах виховання спостерігається фокус уваги у бік прав людини, що у деякій мірі притіняє обов'язки людини щодо родини, громади, нації, зауважимо, що такий вплив західної культури? призводить до нехтування сучасними батьками своїми обов'язками. Саме тому питання духовно-морального виховання дітей є актуальними, вже на початкових етапах, бо впливає на формування особистості дитини.

Завданнями сучасного українського духовно-морального виховання є рішучий відхід від «класової моралі», і напрям у бік трактування добра, як

¹² Чернілевський Д. *Духовна культура особистості*. Вінниця 2013, 72.

¹³ Вишневецький О. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки*. Дрогобич 2006, 126.

¹⁴ Блаженніший Любомир: «Моє до вас прохання – моліться і працюйте» // https://www.youtube.com/watch?v=nq-R_zx4y3E (03.04.2017).

вічних, неосяжних, недоторканих понять¹⁵. «Моральне удосконалення – головний і центральний акт людської природи: всі інші шляхи удосконалення ведуть до нього і тільки з його допомогою стають досконалістю у повному значенні цього слова», – пише К. Войтила¹⁶. Будь яке виховання дітей молодшого шкільного віку повинно розпочинатись з моралі та духовності.

Духовно-моральне виховання дитини включає в себе формування і розвиток таких компонентів, як:

– загальнолюдські цінності – набуті попереднім поколінням морально-духовні надбання, що є основою поведінки і життєдіяльності окремої людини та суспільства загалом;

– національні цінності – це історично зумовлені і створені народом погляди, ідеали, традиції, звичаї, обряди, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях, але відрізняються національними проявами і є основою соціальної діяльності людей певної етнічної групи;

– громадянські цінності – це цінності, які проявляються у почутті власної гідності, внутрішньої свободи, дисциплінованості, повазі до інших, у гармонійному поєднанні патріотичних, національних та міжнародних почуттів.

– сімейні цінності – це цінності, які є основними в стосунках у сім'ї, що проявляються у шанобливому ставленні до членів родини, до старших, згадках про предків, піклуванні про сім'ю.

З метою цілісного виховання дитини потрібно формувати і розвивати кожний компонент окремо і в поєднанні, оскільки вони доповнюють один одного¹⁷.

Зараз в Україні є брак відчуття моральної праведності, тобто відчуття того що є об'єктивним моральним законом. Кожен має права і ми не можемо їх

¹⁵ Богуш А. *Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах* Київ 2000, 18.

¹⁶ Богуш А. *Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні*. Київ 2000, 19.

¹⁷ Панченко В. *Організація духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах // Педагогічні науки 1.45 (2014) 109.*

порушувати, не можемо просто так скривдити людину, забрати те, що йому належить. Брак відчуття моральної праведності, це спільний знаменник який проявляється у дуже різних способах у нашій країні. На мою думку, Любомир Гузар зосереджує увагу на тому, що нам потрібно багато працювати щоб відновити втрачений моральний баланс. «Ми жили довгі роки під чужим окупаціями, остання окупація радянським союзом, це справжнє прокляття для українців»¹⁸, - каже Любомир Гузар. Вороги старалися знищити у людей поняття про Бога, про правду та справедливість. Зараз ми терпимо велику духовну рану, завдану нашому народові. Він наголошує що лише послідовна виховна праця допоможе вилікувати це суспільство¹⁹.

«Між духовним і моральним життям є нерозривний зв'язок», - пише М. Ярема,. Дія Святого Духа у житті людини є духовним життям, а дію самого християнина у Святому Дусі називаємо моральним життям²⁰.

Святий Дух надихає кожну людину пізнавати її життєве покликання, шукати правдиву дорогу, прагнути краси та добра²¹. Також Дух Святий спонукає людину до покаяння, коли вона грішить, через совість промовлятиме до неї. Дух Святий веде людину до святості. Насправді християни розуміють святість не як природну ознаку, а як участь людини у святості Бога. Для того щоб бути святим треба спів діяти Божій благодаті. Єдиний Бог святий, але посилає людині благодать і якщо людина спів діє їй, то вона освячується. Святість людини стає видимою через дари і плоди Святого Духа. Дари Святого Духа - це дарована людині здатність приймати Бога. Пророк Ісая говорить що є сім дарів Святого Духа, а саме : Мудрість, розум, рада, кріпость, знання, побожність, страх Божий (див. Іс. 11, 2). Плоди Святого Духа – це натомість ознаки духовного життя людини, її спів дія з Божою благодаттю. Плодів Святого Духа маємо дев'ять, їх називає апостол Павло у посланні до Галатів. Це є любов, радість, мир,

¹⁸ Департамент інформації УГКЦ // *Дорога до ближнього. Розмова з Блаженнішим Любомиром*, [CD-Audio], 2 CD. Львів 2010.

¹⁹ Департамент інформації УГКЦ // *Дорога до ближнього. Розмова з Блаженнішим Любомиром*, [CD-Audio], 2 CD. Львів 2010.

²⁰ Патріарша катехитична комісія УГКЦ, *Духовність і моральне життя* // www.youtube.com (13.05.2021).

²¹ Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм УГКЦ «Христос – наша пасха»*. Львів 2012, 712.

довготерпіння, лагідність, доброта, вірність, тихість, здержливість (див. Гл. 5, 22-23).

Бог служить людині і це називається духовною дією Бога у житті людини. Людина покликана служити Богові і ближньому, і саме це ми називаємо моральним життям людини.²²

Оскільки ціллю духовно-морального виховання дітей є навчити дитину любити, показати прикладом, словом та ділом усю велич цього почуття. Визначаємо що об'єктом духовно-морального виховання є серце людини. Як написано у Катехизмі УГКЦ²³:

748 Серце є тим святилищем людини, де вона стоїть перед Божим обличчям. У Святому Письмі читаємо про «помисли серця», де серце становить саму суть людини, є «місцем», де людина бере на себе відповідальність, відкривається чи замикається перед Божою дією. Серце є також осідком волі. Воно приймає рішення²⁴ з нього виходять добрі та злі наміри²⁵, любов до Бога і ближнього²⁶.

Вважаємо, що першим і найважливішим завданням духовно-морального виховання є серця дитини. Так любов з середини освітлює, й наповнює душу молодшого школяра прагненням робити добрі вчинки, які і є моральними закономірностями.

У цьому зв'язку слід наголосити, що традиційна теорія і методика виховання з їх принципами й засобами не відповідає теперішнім виховним цілям. Усі ці особистісно перетворювальні інструменти переглядаються й широко апробуються інноваційні²⁷.

Домінантність духовних потреб зумовлює спрямованість мислення та інших інтелектуальних процесів на пошук духовно значущої інформації, засобів самопізнання та можливостей духовного самовдосконалення, реалізації

²² Патріарша катехитична комісія УГКЦ, *Духовність і моральне життя* // www.youtube.com (13.05.2021).

²³ Синод єпископів УГКЦ, *Катехизм УГКЦ «Христос – наша пасха»*. Львів 2012, 236.

²⁴ див. 1 Кр. 4, 5; 2 Кр. 7, 9; 8, 16

²⁵ див. Мт. 15, 19; Рм. 10, 1; Іс. 57, 17

²⁶ див. Мт. 22, 37; Мр. 12, 30-33; Лк. 10, 27

²⁷ Бех І. *Виховання особистості : Сходження до духовності / Бех. І. Монографія*. Київ 2006, 6.

духовного потенціалу, побудови життєвого шляху на основі Краси, Добра, Істини, Любові, допомоги іншим у процесі життєтворчості²⁸.

Отже, поняття «духовність» є невіддільним з поняттям «моральність», і правильно організований виховний процес сприяє формуванню духовно-моральної особистості. Духовно-моральне виховання підростаючого покоління – це складний, багатогранний процес, основою якого є прищеплення дітям системи світоглядних координат, гуманістичних якостей, та культури поведінки. Важливо щоб діти, у процесі виховання, набули соціального досвіду, успадкували духовні надбання українського народу, перейняли культуру духовно-моральних відносин та ставлення до ближнього. Вчилися робити добрі вчинки, хотіти бути добрими людьми.

1.2. Духовно-моральний виховний потенціал взаємодії сім'ї, церкви та освітніх закладів

Основними осередками духовно-морального виховання є сім'я, школа та церква. Саме у цих інституціях розвивається духовність дитини та формуються моральні цінності. Сім'я є першим та основним місцем формування особистості дитини. Бог вклав у природу батьківства надзвичайно важливе завдання, передати віру своїм дітям²⁹. Завдяки виховному служінню, батьки для своїх дітей стають першими провідниками Євангелії. Своім власним прикладом, молячись разом, відвідуючи храм, читаючи разом Слово Боже, залучаючи дітей до Євхаристії та Святої Сповіді батьки стають не тільки дателями фізичного життя але й духовного.³⁰ Адже саме у сім'ї починається морально-духовний розвиток дитини.

У апостольському повчанні про завдання християнської родини у сучасному світі «*Familiaris Consortio*», папа Іван Павло II говорить, що першою

²⁸ Помиткін Е. *Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості*. Київ 2013, 51.

²⁹ Коласа Ю. *Завдання сім'ї у катехизації та катехиза для дорослих. // Катехитичне служіння в УГКЦ сьогодні: досвід, труднощі, перспективи*. Львів 2005, 125.

³⁰ Іоанн Павло II *Апостольське Повчання про завдання християнської родини в сучасному світі «Familiaris Consortio» // Ватикан 1981, № 39.*

та незамінною школою суспільного життя є сім'я, також вона є прикладом та стимулом для широких суспільних відносин у дусі поваги, справедливості, діалогу та любові.³¹ З цього ми можемо зрозуміти яким важливим є виховання у сім'ї. Ще задовго до народження дитини батьки повинні подбати про те, що успадкує дитина, адже саме з того як поведуть себе батьки, яким тоном говорять, яких цінностей дотримуються, починається духовний розвиток дитини. З Таїнством Хрещення дитина стає дитиною Божою, і батькам потрібно навчити її дотримуватись Господніх Заповідей. Кожна з яких допоможе дитині шанувати й розуміти інших, бути терплячим до ближніх, уміти спілкуватись з різними людьми, бути милосердним та чинити добрі вчинки.

У 10 Божих Заповідях³² знаходяться основні норми моралі, саме тому батькам важливо навчити дитину їх шанувати. Коли родина приділяє час для спільного читання Святого Письма, дитина вчиться бути доброю, її світогляд формується на духовних цінностях.

Також одним із методів виховання у сім'ї є спільна молитва. Дитина від батьків вчиться спілкуватися з Богом. Відчуває важливість цього спілкування. Добрим є також навчити дитину під час вечірньої молитви робити іспит сумління, це можливість для дитини згадати та проаналізувати усі події прожиті протягом дня, подякувати за добре та перепросити за злі вчинки. Коли сім'я приділяє час для спільного відпочинку, це теж формує духовно-моральні цінності, бо дитина бачить як батьки вміють з користю проводити час. Спільні перегляди художніх фільмів чи фільмів на релігійну тематику розвивають у дитини бажання бути схожим на головних героїв, фільми про Ісуса Христа чи святих пробуджують у дітей бажання робити добрі вчинки.³³

У тих сім'ях де панує любов, дитина почувається у безпеці. Батьки які поважають один одного, підтримують та шанують традиції своїм прикладом

³¹ Іоанн Павло II, *Апостольське Повчання про завдання християнської родини в сучасному світі «Familiaris Consortio».*

³² Синод єпископів УГКЦ, *Катехизм УГКЦ «Христос – наша пасха».* Львів 2012, 304.

³³ Сахній М. *Сім'я як духовний та моральний центр виховання дитини у філософсько-педагогічній концепції Івана Павла II // Вісник Житомирського державного університету імені Івана 61 (2000) 118.*

передають дитині найвищі цінності. Дуже часто сучасні сім'ї стикаються з проблемами у вихованні. На допомогу приходять церква, яка займає провідне місце у формуванні духовно-моральних цінностей³⁴.

На наш погляд, педагогіка сім'ї не може бути незалежною, автономною від релігії. Духовна особистість виховується тільки завдяки спілкуванню з людьми, з Богом, в колі дружної сім'ї. Зазначимо, що незважаючи на тривале забуття, основні моральні закони, норми, нашого суспільства несуть на собі відбиток християнства³⁵.

Як каже святий Іван Павло II «Церква супроводить християнську сім'ю на її шляху»³⁶. Адже церква це не просто якась будівля, це місце де живе сам Господь Бог. Який любить свої дітей більше за всіх. І саме через людей які збираються у церкві на спільну молитву Господь проявляє своє піклування. Саме при церквах було організовано перші школи які формували у людині найвищі християнські цінності. В Україні церква з давніх часів була і залишається одним із важливих інститутів формування зрілої особистості, діяльність яких орієнтована на розвиток духовно-моральних цінностей у людині. Виховний процес у школах при монастирях та церквах спрямований на плекання віри, яка має вагомий вплив на виховання особистості³⁷.

У теперішній час інструментом впливу церкви є створення катехитичних шкіл, при парафіяльній чи монастирській спільноті. Катехити працюють над тим щоб діти зрозуміли основні поняття добра, милосердя та співчуття. Свого часу Блаженніший Любомир, наголошуючи на особі катехита говорив: «Нашим завданням є не тільки навчити правди чи Божого Закону, а й виховати людей, ...ми повинні виховати нове покоління, тому що ми маємо майбутнє настільки, наскільки зуміємо виховати добрих християн»³⁸.

³⁴ Сахній М. *Сім'я як духовний та моральний центр виховання дитини у філософсько-педагогічній концепції Івана Павла II*. 118.

³⁵ Авдіянц Г. *Реалії та перспективи духовного виховання дітей в умовах сучасної української сім'ї* // Сипченко В. *Гуманізація навчально-виховного процесу: Зб. наук. пр. Вип. XVIII*. Слов'янськ 2002, 17.

³⁶ Іоанн Павло II, *Апостольське Повчання про завдання християнської родини в сучасному світі «Familiaris Consortio»* // Ватикан 1981, № 65.

³⁷ Омеляненко В., Кузьмінський А. *Теорія і методика виховання. Навчальний посібник*. // Київ 2008, 78.

³⁸ Гузар Л. *Сьогоднішня дітвора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє* // <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/04/26/7106776/> (26. 04. 2016).

Гра займає центральне місце у процесі духовно-морального виховання дитини³⁹. Граючи діти можуть випробувати різні ідентичності та перевірити їх сутність. Під час гри діти виробляють правила, почуття місії не підвести команду, виробляється почуття справедливості, діти мають можливість випробувати себе у першій етичній дискусії. Під час активної гри діти найкраще взаємодіють та розвивають почуття спільності.

Також важливим чинником цілісного виховання дитини є співпраця священника та катехита з батьками. У виховному процесі важливо щоб усі сторони були відкриті та охоче пізнавали Божі заповіді, вчилися довіряти Богові.

Ефективним є використання методу проповіді, щоб зацікавити батьків поглиблювати свої знання⁴⁰. Часто самі діти які відвідують катехизацію перед першим причастям є тим місточком між церквою та сім'єю, більш активно залучаючи батьків до парафіяльного життя.

Деякий досвід співпраці церкви з батьками можна отримати спостерігаючи за діяльністю християнських шкіл закордоном⁴¹. Батьки зацікавленні у розвитку безпечного середовища для навчання та виховання своїх дітей, вони беруть на себе певні важливі ролі у функціюванні освітніх просторів. Таким чином було створено Європейський відділ міжнародної групи асоціації батьків католицької освіти, який об'єднує батьків учнів всіх християнських шкіл. У статуті вказаного відділу прописано, що батьки учнів поділяють ту ж віру та несуть основну відповідальність за виховання та навчання своїх дітей, а церква активно у цьому процесі допомагає⁴².

Любомир Гузар вважав, що виховання добрих громадян є важливим завданням як Церкви, так і держави, а у цьому допомагають моральні авторитети⁴³. Блаженніший у своїх роздумах про український народ зазначав, що

³⁹ Levingston J. *Spirituality and Moral Education // Growing Jewish Souls: Promoting Spiritual, Social, and Emotional Growth in Jewish Education*. New York: URJ Press 4 (2013).

⁴⁰ Марко В. Ю. *Формування християнських цінностей дітей молодшого шкільного віку у співпраці недільної школи, церкви і сім'ї // Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Луганськ 2013, 140

⁴¹ Марко В. Ю. *Формування християнських цінностей дітей молодшого шкільного віку у співпраці недільної школи, церкви і сім'ї*, 143.

⁴² Там само.

⁴³ Гузар Л. *Про гріхи і чесноти*. Харків. 2018, 91.

він є дуже талановитим, і ми маємо усі підстави на те, щоб бути успішними. Але треба для цього працювати, «трудитись розумом на довгу перспективу й усвідомлювати власні духовні цінності»⁴⁴.

Митрополит Любомир Гузар подбав про те, щоб не він один представляв церкву, а щоб була ціла когорта тих, хто цю традицію зможе перейняти і передати наступним поколінням⁴⁵.

В Україні співпраця батьків з недільними школами УГКЦ проходить на основі документів церкви про католицьку освіту. У них зорієнтовану увагу та теоретичні аспекти навчання, недопрацьованим залишається практичний аспект взаємодії сімейного середовища з шкільним. Тут залишається простір для творчості кожної школи індивідуально.⁴⁶

Духовність виховується духовністю, мораль-моральністю, шляхом власного прикладу учасників виховного процесу. «Пам'ятайте, – писав А. Шептицький, – що моральне виховання молоді не належить виключно до самих священиків; – що в рівній мірі належить воно до всіх, що беруть яку-небудь участь у ділі виховання»⁴⁷

Звичайно, розвиток духовно-моральних цінностей можливий саме у взаємодії сім'ї, церкви та школи. Найкраще така взаємодія помітна у приватних загальноосвітніх закладах. Наприклад, Католицька школа імені Івана Павла II у місті Коломия, позиціонує себе як спільнота, яка в своїй основі має християнські цінності. Школа розділяє з батьками відповідальність за творення духовно-морального середовища розвитку своїх дітей. Батьків залучають до різного роду діяльностей, проводять соціально-педагогічні тренінги, семінари, залучають їх до проведення шкільних свят у колі родини. Також у школі проводять лекції про родинне виховання, наприклад: «Роль сім'ї у духовно-моральному вихованні дитини»; «Родинні традиції українського народу»; «Вікові та індивідуальні

⁴⁴ *Де скарб твій...»: Бесіди владики Любомира Гузара з підприємцями.* Львів. 2016, 38

⁴⁵ Сталкер І. *Феномен кардинала Гузара // Вісник економічної науки України* 2 (2017) 170.

⁴⁶ Марко В. Ю. *Формування християнських цінностей дітей молодшого шкільного віку у співпраці недільної школи, церкви і сім'ї // Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* Луганськ 2013, 144

⁴⁷ Шептицький А. *Твори Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи.* Львів, 1994. Т.1, 14.

особливості виховання дітей». Такі зустрічі допомагають глибше пізнати важливість доброго виховання на основі християнської моралі.

Українською Греко-Католицькою церквою розроблена програма підготовки до Першої Святої Сповіді та Урочистого Святого Причастя⁴⁸. Батьки мають зобов'язання допомогти дітям належно підготуватись до цієї важливою події в житті дитини. Реалізація програми відбувається за активної співпраці вчителя-катехита, сім'ї та церкви. Зазвичай навчання відбувається у катехитичних школах які організовані при церквах чи монастирях або у загальноосвітніх навчальних закладах на уроках християнської етики, для цього потрібно письмового погодження усіх сторін⁴⁹.

Нині багато педагогів у виховному та навчальному процесі опираються на християнські цінності, адже саме християнська традиція є домінуючою у житті нашого народу. І для нас це нормальний та природний процес. Українці завжди були релігійною нацією це й дало змогу нам зберегти високу духовну культуру, в складний для країни час об'єднатись та протистояти злу. Адже в основі становлення української нації закладено вищі духовно-моральні цінності. Борис Гудзяк, український теолог, говорить про те, що важливим джерелом фундаментальних етичних та моральних ідей та цінностей українського народу є християнська традиція⁵⁰. Адже християнство має в основі вищі цінності: любов, добро, чесність, правду, норми моральної поведінки. А «Добре впорядковане суспільство, що будує своє життя на солідних основах, забезпечує собі гарне майбутнє», – каже Любомир Гузар⁵¹.

Під час зустрічі та розмови з жителями міста Бровари Любомир Гузар поділився думками про те як він ставиться до викладання християнської етики в школі, відповів на питання чи краще викладати історію релігії, а християнське виховання повністю покласти на батьків, поділився цікавим досвідом. У Америці,

⁴⁸ Нова програма приготування до першої сповіді та урочистого святого причастя // <https://ct.ugcc.ua/catechism/catechism-activity/41951> (17.10.2022)

⁴⁹ Марко В. Ю. *Формування християнських цінностей дітей молодшого шкільного віку у співпраці недільної школи, церкви і сім'ї* // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Луганськ 2013, 144

⁵⁰ *Особливості виховання і життя в родині за християнським зразком* // www.osvita.ua (12.10.2010)

⁵¹ Гузар Л. *Сьогоднішня дитвора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє* // <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/04/26/7106776/> (26. 04. 2016).

говорить він, у школах є відведено певні години на вивчення релігії, діти об'єднуються у групи відповідно віросповідання і мають можливість поглибити знання кожен своєї релігії. Так зроблено, щоб не було дискримінації, ми навпаки маємо вчитись толерувати права кожного, щоб не нав'язувати своєї думки іншим. Також він акцентує увагу на тому, що саме батьки вже від колиски, а той швидше від власного самовиховання починають процес виховання своїх дітей. Школа має обов'язок підсилити та допомогти духовно-морально виховувати дитину⁵².

У процесі виховання особистості Любомир Гузар наголошує: «Учитель має втішатися повагою батьків учнів, а батьки повинні поважати гідного вихователя їхніх дітей»⁵³.

Нині, в умовах формування громадянського суспільства, вагомою є проблема виховання в дітей відповідальності. Уміння об'єктивно сприймати реальність, поводитись відповідно до цінностей це характеризує відповідальну особистість. Також можемо називати відповідальність як внутрішній стержень дисципліни та самодисципліни який не дає можливості використовувати свободу як вседозволеність. Моральна відповідальність передбачає виконання норм поведінки у суспільстві, розуміння та допомога іншим, вияв поваги та любові. Формування морально відповідальної особистості передбачає розумного дотримання прийнятих моральних норм і правил поведінки.

Виховання – це складний процес, духовно-моральне виховання передусім вимагає не тільки знання теорій, а підтвердження дитині цих законів у прикладі щоденного життя. Іван Павло II говорить: «Метою виховання дитини є формування її такою, щоб вона могла досягнути остаточну мету, тобто Бога». Все це можливо у сім'ї де панує любов, адже тоді дитина відчуває себе у безпеці⁵⁴.

⁵² Блаженніший Любомир Гузар про Митрополита Андрея Шептицького // www.youtube.com (19.10.2015).

⁵³ Гузар Л. Сьогоднішня дитвора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє // <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/04/26/7106776/> (26. 04. 2016).

⁵⁴ Сахній М. Сім'я як духовний та моральний центр виховання дитини у філософсько-педагогічній концепції Івана Павла II. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, 61 (2000) 119.

Завданням у процесі виховання є не нав'язувати свою думку, але лагідно пропонувати.

Отже, духовно-моральне виховання дитини можливе лише у тісній співпраці дітей, батьків, церкви та школи. Адже спільність поглядів та переконань сприятимуть гармонійному розвитку особистості та полегшить її шлях до духовно-моральної зрілості.

З самого народження дитині потрібно прищеплювати почуття відповідальності та обов'язку, «бо той, хто не вважає за потрібне чимось корисним займатися, не несе ніякої відповідальності, не має на меті досягнення певних результатів». Така поведінка може спровокувати відмежування себе від суспільства, від решти людей, від власної відповідальності за іншу особу⁵⁵.

Висновки до першого розділу

Однією з центральних у педагогічній літературі є проблематика духовно-морального виховання. Адже те, як людина усвідомлює свою сутність, визначає цінності, суттєво впливає на життєдіяльність людини. Тому, проблема формування у дітей духовності й моралі на сьогодні дуже важлива й актуальна. Духовно-моральне виховання дітей є цілісним та багатостороннім процесом засвоєння моральних норм, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки.

Духовний розвиток та моральне виховання є суміжними поняттями і для доброго формування особистості повинні розглядатись у одній площині. Адже занедбання одного, рівнозначне втраті другого. В основі морального виховання закладено духовні цінності.

Сім'я як соціальний інструмент, навчальні заклади, церковна спільнота мають вплив на формування духовності та моральності особистості. Важливим завданням цих соціальних інститутів є розвиток духовно-багатої та національно-свідомої особистості. Сім'я є першим та основним осередком плекання духовно-моральних цінностей, провідним завданням сім'ї є виховання дитини у любові. Дитина наслідує моральні стосунки між членами сім'ї, вони накладають відбиток

⁵⁵ Гузар Л. *Про гріхи і чесноти*. Харків, 2018. 14–26

на все життя, оскільки їх вплив пов'язаний із сильним переживанням, та є більш постійними, у них закладається моральне ставлення дитини до суспільства, до інших людей та праці.

Вагому роль у вихованні дітей відіграє парафіяльна спільнота церкви, яку відвідує сім'я. Церква – це не просто будівля, це спільнота яка молиться, служить, допомагає, виховує. Церква супроводжує християнську сім'ю на шляху її формування. Важливою складовою духовно-морального виховання дитини є співпраця священника, катехита та батьків, організована за допомогою таких форм, як відвідування катехизаційних зустрічей для батьків та для дітей, святкування урочистостей, організація благодійних ярмарків, участь у соціальному служінні, перегляд та обговорення фільмів та інші.

Духовно-моральному вихованню дітей сприяє і вивчення предметів духовно-морального спрямування у загальноосвітніх навчальних закладах. Наприклад, уроки християнської етики поглиблюють знання дітей про християнські цінності. Українці завжди були релігійно багатою нацією, саме це допомогло зберегти високу духовну культуру нашого народу. Християнство має у своїй основі вищі цінності, які є визначальними у нормах моральної поведінки. Визначили, що любов, добро, чесність, справедливість та інші чесноти є доброю основою для формування духовно-моральної особистості.

Увиразнили, що у процесі виховної роботи у дитини потрібно формувати відповідальність стосовно себе і тих, хто поряд, дотримуватися принципів моралі, правильного й порядного вибору способів досягнення поставленої мети.

РОЗДІЛ II. БЛАЖЕННІШИЙ ЛЮБОМИР ГУЗАР – ДУХОВНО- МОРАЛЬНИЙ АВТОРИТЕТ

2.1. Роль родини у формуванні особистості Любомира Гузара як духовно-морального авторитету української нації

Важливу роль у житті людини, формуванню духовних потреб, первинної соціалізації відіграє сім'я. Сімейні традиції, рівень моральної культури батьків, соціальні зав'язки мають вагомий вплив на розвиток особистості людини. Саме у сім'ї дитина набуває переконань, моделей поведінки які необхідні для життя у суспільстві. Тому актуальним є вивчення родоvodu Любомира Гузара для кращого розуміння чинників формування духовних цінностей, життєвих засад та принципів життя морального авторитету українського народу⁵⁶.

Блаженніший Любомир був нащадком знатної родини Гузарів, яка видала ціле гроно визначних громадян на землях Галичини⁵⁷. Блаженніший народився 26 лютого 1933 року в родині економіста та громадського діяча Ярослава Гузара і вчительки Ростислави Демчук у Львові⁵⁸. При хрещенні отримав ім'я — Любомир Лев Лука Гузар. Лев — на честь діда по батьковій лінії, Лука — на честь діда по материній лінії. Спогади про дитинство у Любомира були такі: «Моя мати розповідала, що я народився такий слабенький. І що мене хрестили вже на четвертий день після народження. Це був священик, який належав до парохії Святих Петра і Павла, що на вулиці Личаківській у Львові»⁵⁹. Батьки Любомира були світськими людьми, але обидві сімейні лінії були пов'язані зі священством⁶⁰.

Саме тому сім'я Гузарів мала безпосередній стосунок до церкви, та регулярно відвідувала недільні Богослужіння. Це було звичною практикою серед львів'ян, а не свідченням якоїсь надмірної побожності. У своїх спогадах майбутній патріарх ділиться як він з батьками ходив «на дванадцятку» —

⁵⁶ Коляда І. *Роль родини і дитинства у формуванні особистості майбутнього духовного авторитету Української нації Блаженнішого Любомира Гузара* // *Історичні науки* 4 (2018) 61.

⁵⁷ Чистух В. *Завалівське коріння Блаженнішого Любомира Гузара*. Львів 2017, 43.

⁵⁸ Климончук О. *Любомир Гузар* Харків, 2019. 5.

⁵⁹ Климончук О. *Любомир Гузар*. 5.

⁶⁰ Щоткіна К. *Любомир Гузар. Хочу бути людиною* Харків, 2017. 8.

останню Літургію в неділю, яка правилася о 12:00. Зазвичай на цю Літургію збиралась сама інтелігенція. У такому середовищі сформувався перше припущення про те, що «церква» та «суспільство» є нерозривними поняттями. Вже коли він став патріархом, використовує цей приклад спілкування та перебування освіченого класу в церковній спільноті, у своїй діяльності⁶¹.

Батько Любомира, Ярослав Гузар, народився 26 листопада 1897 року в Станіславові. Був розумним, вихованим, справжнім патріотом який не боявся труднощів, з упевненістю їх долав. Служив в Українській галицькій армії, брав участь в обороні Чорткова. Був талановитим, умів добре співати та організовував театральні п'єси. Закінчив Вищу віденську школу як спеціаліст із міжнародної торгівлі. Також у нього було добре почуття гумору, про це згадує Марія Рипан, мисткиня, племінниця Любомира Гузара: «Він був дуже веселої вдачі. Дуже любив людей. Весь час жартував. Мабуть, і вуйко Любко теж перейняв від нього цю манеру жартувати»⁶².

Мати Любомира, Ростислава закінчила Жіночу вчительську семінарію у Львові, все життя присвятила своєму чоловіку та вихованню дітей Марти та Любомира. Її батько Лука Демчук був священником, про якого згадують досі. Він допомагав парафіянам, займався освітою молоді, учив дітей співати. Марія Рипан розповідає що «добре виховання, молитва, освіта, завжди були на першому місці у нашій родині. Ростислава була м'якою і доброї вдачі. З листів до сина видно, якими теплими були їхні стосунки. Вона завжди називала його «Любоньку, Любку». А він їй — «дорога мамусю». Ростислава завжди просила Любомира помолитися за себе, за Марту та інших численних родичів і завжди надсилала пожертву за свої прохання... Любомир Гузар мав теплі стосунки із сестрою Мартою до кінця її днів»⁶³.

Оскільки батьки приходили додому пізно і дуже виснаженими, то моя сестра взяла опіку наді мною. Я був хворобливою дитиною і часто залишався вдома через те, що погано почувався. Отже, вона опікувалася мною. Вона завжди це робила. Коли

⁶¹ Щоткіна К. *Любомир Гузар. Хочу бути людиною* Харків 2017, 8.

⁶² Климончук О. *Любомир Гузар* Харків, 2019. 11.

⁶³ Там само, 12.

моя мати померла, мені було вже 60 років. І коли мені треба було тоді комусь представляти мою старшу сестру, я казав: “Це моя сестра, вона виконує всі обов’язки моєї матері”⁶⁴.

Листування, що опубліковане до першої річниці смерті Блаженнішого Любомира під назвою «Найдорожча Мамусю», показує, які високі моральні засади панували в родині. Навіть якщо йшлося про якусь не вельми гідну поведінку когось зі знайомих чи родичів, Ростислава й Любомир ніколи не засуджували їх. Мама тільки просила молитися за них, про це вона писала у кожному листі до найдорожчого синочка⁶⁵.

Наша сім’я була досить релігійною. Кожної неділі ми йшли до Церкви. Ми ніколи не пропускали недільної чи святкової літургії, і тут не могло бути жодних дискусій. Моя мати була суворою щодо посту. Після літургії вона любила залишатися також і на наступну службу Божу, щоб послухати наступну проповідь. До Святого причастя ми повинні були готуватись. У нас вдома був гарний звичай, що перед Святим причастям ми мусили просити пробачення у батька, матері, бабусі, сестри, потім у дівчини, яка допомагала в роботі по дому. Найгіршою річчю для мене було просити пробачення в сестри. Мені це дуже не подобалося, бо ми часто воювали з нею, хоч я був молодший за неї. Так, у нас вдома була дуже релігійна атмосфера. Думаю, це було для нас природною річчю⁶⁶.

Любомир називав себе щасливою дитиною, він ріс та виховувався у середовищі любові та поваги, у теплій родинній атмосфері⁶⁷.

Коли я був малим хлопцем у Львові, мені здається, пори року були дуже регулярні. Я дуже любив зиму. Чим? Бо недалеко від нас були дуже гарні горби, на яких ми санкувалися. І час Різдва... Але що було дуже гарне тоді у Львові — час танення снігу. А ми мешкали на так званій горі Яцка. Коли починав топиться сніг, вода спливала в долину, і був прекрасний запах весни. Одним словом, щось неповторне. Приходило літо. І ми їздили на канікули до бабуні до Галича. Там бували над Дністром. Її хата була недалеко Дністра. Ми там довго висиджували над рікою⁶⁸.

З особливим трепетом та чуттєвістю Любомир згадує роки свого дитинства.

⁶⁴ Климончук О. *Любомир Гузар*, Харків 2019, 12.

⁶⁵ «Найдорожча Мамусю!» *Листування о. Любомира Гузара з матір’ю (1975-1992)*. Львів 2018, 122.

⁶⁶ Климончук О. *Любомир Гузар*, Харків 2019, 13.

⁶⁷ Климончук О. *Любомир Гузар*, 13.

⁶⁸ Там само, 14.

Перші шість років життя були для мене дуже гарні. Спокійні. Якщо були якісь труднощі, то я був замалий, щоби їх відчутти. У дитинстві мене питали, кого ти більше любиш, тата чи маму? Між іншим, дурне питання. Дітей не треба такого питати. Але я вже був такий малий філософ... Пригадую, моя відповідь була: і тата, і маму. Батько мав засадничо економічне виховання. Працював у банку як урядник банку. Мама за фахом була вчителька. Вона закінчила так звану вчительську семінарію. Вона вийшла заміж досить молодо. Коли народилися ми з сестричкою, присвячувала час нам⁶⁹.

У родині Гузарів свято шанувалася любов до народного мистецтва⁷⁰, майбутній патріарх виховувався у патріотичній атмосфері, де у родині найвищими цінностями були любов до України та до Церкви, свідчать такі його спогади:

Про що ми тоді могли мріяти? Для нас тоді Україна — то була тільки мрія. З розповідей батьків ми знали, як вони боролися за Україну, про визвольні змагання, ОУН. Крім ОУН, крім політичного були дуже важливі елементи, як от кооперативний рух, «Просвіта». І за тим стояло духовенство. Така от була у священничих родинх свідомість⁷¹.

Батьки Любомира – Ярослав та Ростислава – були дуже набожними, любов до Бога маленькому Любомиру привили саме вони. «Моя сім'я була дуже побожна. Ми молилися, а в святкові дні та в неділю відвідували храм і святкували. Крім того, що тато й мама мої були дуже побожними, так й ще дві мої бабусі були такими же. Мій вуйко, брат матері, в недільні дні, коли я був малий, брав мене «на прохід»: ми ходили по храмах міста. Цей релігійний елемент був виразний в родині», – згадував згодом Блаженніший Любомир⁷². Серед дитячих спогадів Л. Гузара, як відмічає К. Щоткіна, багато болючих моментів, пов'язаних із періодом «перших советів»⁷³. Як згадував Л. Гузар, «ще з «першими советами» з'явилася звичка прислухатися до нічних кроків на сходах і «тривожна валіза», що завше стояла на поготові»⁷⁴.

Гузари були змушені емігрувати на Захід. Більшу частину життя сім'я

⁶⁹ Климончук О. *Любомир Гузар*, Харків 2019, 14.

⁷⁰ Чистух В. *Завалівське коріння Блаженнішого Любомира Гузара*. Львів 2017, 57.

⁷¹ Климончук О. *Любомир Гузар*, 15.

⁷² Коляда І. *Роль родини і дитинства у формуванні особистості майбутнього духовного авторитету Української нації Блаженнішого Любомира Гузара // Історичні науки* 4 (2018) 66-67.

⁷³ Щоткіна К. *Любомир Гузар. Хочу бути людиною* Харків 2017, 10.

⁷⁴ Щоткіна К. *Любомир Гузар. Хочу бути людиною*, 11.

Гузарів провела в таборах для переміщених осіб неподалік від Зальцбурга. Тут було багато скитальників із різних частин України. І це, як слушно відмітила К. Щоткіна, стало першою можливістю для майбутнього патріарха переконатися в тому, який різний наш народ⁷⁵.

У 1944 році сім'я була вимушена емігрувати до Австрії – Ярослав Гузар потрапив у списки НКВС на заслання до Сибіру. Похапцем зібравши речі, сім'я виїхала вночі до Зальцбурга. "То була добра нагода побачити світ", – так коментуватиме згодом Любомир ту нічну втечу. Він взагалі не акцентує на своїх поневіряннях, просто кажучи: "Я жив спокійним життям". Він саме так і сприймав свій шлях – як служіння, в якому модератором є Бог. А відтак все, що відбувається, – у Його руках і стається з Його волі⁷⁶.

Він формувався під впливом особливого ідейного середовища, належав до людей, вихованих на поглядах митрополита Андрея Шептицького, котрий готував духовно і у соціально-структурний спосіб всіх українців в Україні і поза нею до майбутніх викликів. А далі, прибувши до Риму у 1963 році, патріарх Любомир мав можливість бути близьким до патріарха Йосифа Сліпого, який на той час активно пробуджував всю українську громаду до єдності і наголошував, що церква в Україні є і буде⁷⁷.

Отже, батьки дали своїм дітям глибоке релігійне виховання та освіту⁷⁸, діти мали щасливе дитинство, разом з батьками приходили до Катедри св. Юра у Львові та слухали вдумливі проповіді великого Митрополита Андрея Шептицького, святі слова якого вкоренилися у їх серцях і стали духовною поживою на ціле життя. Як слушно відмічає старший науковий співробітник Національного заповідника "Давній Галич" В. Гембарська, що до цього додати ще особливо теплу родинну атмосферу, де завжди панувала любов до Бога, українського народу й України, то це були ті життєві чинники, які сформували

⁷⁵ Щоткіна К. *Любомир Гузар. Хочу бути людиною*, 20.

⁷⁶ Шеремет П., Титиш Г. *Людин а з ангелом на плеах // Нація і держава* 10 (2016) 8.

⁷⁷ Гудзяк Б. *Люди бачили у Блаженнішому Любомирі відблиск Бога // http://news.ugcc.ua/articles/boris_gudzyak_lyudi_bachili_u_blazhenn%D1%96shomu_lyubomir%D1%96_v%D1%96dblisk_boga_79673.html* (06.06.2017).

⁷⁸ Чистух В. *Завалівське коріння Блаженнішого Любомира Гузара*. Львів 2017, 47.

душі дітей. З рідної домівки брат і сестра винесли почуття обов'язку, терпеливості, витриманості і любові⁷⁹

Про це згадував сам Любомир Гузар, вже будучи кардиналом, коли молився біля могили свого як він називав дідуня отця Луки Демчука: «Коли я можу приходити сюди як єпископ молитись в нашій рідній Українській Греко-Католицькій Церкві, то це завдяки моїм батька, які берегли в сім'ї свою мову, віру, національну свідомість. Я дякую і мамі і батькові, і дідам своїм, які мали таке сильне почуття родини, родинної спільноти...»⁸⁰

Отже, важливу роль у формуванні особистості Любомира Гузара, як майбутнього морального авторитету української нації, відіграли такі чинники, як родинні традиції, приклад служіння предків інтересам пересічних українців, батьківське виховання та материнська турбота, бо саме в українській родині історично складалась і передавалась із покоління в покоління традиція важливості ролі родини на початковому етапі формування особистості, зокрема у дитячі роки. Порушення цієї традиції стало однією з причин втрати сучасним українським суспільством своїх ціннісних та духовних орієнтирів, наростанням бездуховності та цинічних настроїв серед молодого покоління.

2.2. Напрями душпастирської діяльності Любомира Гузара

Сьогодні існують лише поодинокі та фрагментарні дослідження письмової спадщини та релігійної діяльності Любомира Гузара. Зважаючи на його вагомий внесок у релігійну мережу України, вплив у культурній, суспільній, політичній сферах суспільства, а також на його роль у міжкультурній комунікації, вивчення ідей та місця Любомира Гузара в українській культурі є вельми актуальним⁸¹.

В душпастирській діяльності Любомира Гузара можна виділити чотири періоди. Під час першого – діаспорного⁸² – періоду (1944–1993 рр.) відбулася

⁷⁹ Коляда І. *Роль родини і дитинства у формуванні особистості майбутнього духовного авторитету української нації Блаженнішого Любомира Гузара* // *Історичні науки* 4 (2018) 67.

⁸⁰ Чистух В. *Завалівське коріння Блаженнішого Любомира Гузара*. Львів 2017, 47.

⁸¹ Кохановська М. *Блаженніший Любомир Гузар в історії Української Греко-Католицької Церкви*. Варшава 2017, 151.

⁸² Кохановська М. *Блаженніший Любомир Гузар в історії Української Греко-Католицької Церкви*, 152.

його формація. У цей період він здобув ліценціат богослов'я (1958 р.), ступінь магістра філософії (1967 р.), ступінь доктора богослов'я (1972 р.). Любомир Гузар отримав священичі свячення для праці у Стемфордській єпархії (1958 р.), вступив до монастиря студійського уставу (1972 р.) та викладав у Папському Місійному Університеті «Урбаніана» в Римі (1973–1984 рр.). З рук Патріарха Йосифа Сліпого отримав таємні єпископські свячення (1977 р.), а також був призначений архимандритом монастиря Святого Теодора (1978 р.) та відповідальним за монастирі студійського уставу поза межами України. З 1984 до 1991 р. Любомир Гузар був протосинкелом Львівської Архиепархії в Римі.

Під час другого – організаційного⁸³ – періоду (1993–2000 рр.) Любомир Гузар разом із монастирською спільнотою повернувся з Гроттаферрата в Україну (1993 р.), згодом спільнота оселилася у монастирі Святого Теодора Студита в с. Колодіївка на Тернопільщині (1995 р.). Любомир Гузар був духівником Львівської Духовної Семінарії Святого Духа (1993–1994 рр.)⁸⁴ та єпископом-помічником Глави УГКЦ Кардинала Мирослава Івана Любачівського (1996–2000 рр.).

Під час третього – архиєпископського⁸⁵ – періоду (2001–2011 рр.) Любомир Гузар був призначений Папою Іваном-Павлом II Кардиналом Католицької Церкви (2001 р.), переніс осідок Глави УГКЦ зі Львова до (2005 р.)⁸⁶. Він відновив Київську архиепархію (2004 р.), заснував Донецько-Харківський (2002 р.), Одесько-Кримський (2003 р.) та Луцький (2008 р.) екзархати УГКЦ, а також Київську Трьохсвятительську семінарію (2010 р.). Блаженніший Любомир видав трилогію аудіокниг під назвою «Три дороги»: «Дорога до себе» (2009 р.), Дорога до ближнього» (2010 р.), «Дорога до Бога» (2011 р.).

Після зречення Любомира Гузара з уряду Верховного Архиєпископа УГКЦ розпочинається період активної громадської діяльності (2011–2017 рр.). Він

⁸³ Кохановська М. *Блаженніший Любомир Гузар в історії Української Греко-Католицької Церкви*. Варшава 2017, 153.

⁸⁴ Недавня О. *Гузар Любомир* // Смолій В. *Енциклопедія історії України: Інститут історії України НАН України*. Київ 2004.

⁸⁵ Кохановська М. *Блаженніший Любомир Гузар в історії Української Греко-Католицької Церкви*, 153

⁸⁶ Присухін С. *Любомир (Гузар)* // *Велика українська енциклопедія* <https://vue.gov.ua> (10.08.2020)

проводить зустрічі з громадськістю, передусім із молоддю. Був активним членом Майдану, одним із ініціаторів групи «Першого грудня» (2011 р.). Став першим лауреатом міжнародної премії імені Івана Франка за книгу «Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901–1944) провісник екуменізму» (2016 р.). Видав трилогію аудіокниг під назвою «Суспільство»: Суспільство і влада» (2011 р.), «Суспільство і бізнес» (2011 р.), «Суспільство і закон» (2013 р.)⁸⁷.

Фахівці вважають що найбільшим внеском Блаженнішого Любомира в розвиток УГКЦ є те, що церква стала однією з найбільш популярних в Україні та є включена у світовий християнський контекст⁸⁸.

Любов є одним із ключових понять антропологічного вчення Любомира Гузара: «Ми можемо любити інших лише при умові, що усвідомимо, хто ми є. Перший крок до любові до інших – пізнати самого себе, пізнати, що я людина, Божий твір, який має талант»⁸⁹. В Блаженнішого Любомира «бути людиною» ідентичне із покликанням та обумовлюється гідністю і правильним використанням свободи. Зрілу людину, свідому своєї гідності він характеризує як безпосередню, просту у взаєминах. Бути людиною – бути собою – означає бути свобідним та відповідальним, бути простим. Архiepіскоп водночас зауважує, що сьогодні багато людей не прагнуть бути собою, а користуються масками, свідомо виконують чужі ролі. Він ставить під сумнів їхні цінності, а, відповідно, внесок у розвиток суспільства⁹⁰.

Любомир Гузар, як і святий Іван Павло II зауважує, що правильне розуміння людини, її гідності нерозривно пов'язане із Божим задумом. Саме Божі заповіді надають людині правдиву свободу – можливість робити добро і не чинити зла: «Свободу ми маємо тільки на те, щоб робити добро»⁹¹. Бути свобідним – означає

⁸⁷ Кохановська М. *Блаженніший Любомир Гузар в історії Української Греко-Католицької Церкви*. Варшава 2017, 154.

⁸⁸ Чистух В. *Завалівське коріння Блаженнішого Любомира Гузара*. Львів 2017, 49.

⁸⁹ Л. Гузар, *Де скарб твій...: бесіди владыки Любомира Гузара з підприємцями*. Львів 2016, 47.

⁹⁰ Кохановська М. *Блаженніший Любомир Гузар в історії Української Греко-Католицької Церкви*. Варшава 2017, 156.

⁹¹ *Департамент інформації УГКЦ // Суспільство і закон. Розмова з Блаженнішим Любомиром*, [CD-Audio], 2 CD / Львів 2013.

бути відповідальним, тому людина покликана вільно обирати добро. За словами Блаженнішого Любомира, необхідно бути добрим, щоб бути щасливим.

Отже Блаженніший Любомир Гузар – людина миру – був послідовником ідей митрополита Андрея Шептицького та Патріарха Йосифа Сліпого⁹². Він об'єднав Українську Греко-Католицьку Церкву та утвердив її статус у суспільстві. Його діяльність характеризується екуменічною спрямованістю в українському та світовому контекстах. Як моральний авторитет Блаженніший Любомир здійснив вагомий внесок у розвиток суспільства, утвердження загальнолюдських цінностей. Він був виваженим та послідовним стратегом, який вдало реагував на знаки часу. Наслідуючи Біблійне трактування людини як найвищого творіння Бога, усі суспільні процеси обумовлював потребою служити людині. В історії Церкви та України він своїм смиренням, мудрістю та Божою благодаттю здобув беззаперечний авторитет⁹³.

2.3. Духовно-моральні принципи життя Блаженнішого Любомира Гузара

Людина має три рольові зв'язки: відносно свого Творця, відносно себе, відносно свого ближнього. Спілкування з кожним із них дає нам зміст життя. Віддати Богові те, що йому належить. Використати максимально те, що людина отримала. Поділитися з іншими тим, чим можеш. У цьому і є зміст життя.⁹⁴

Іншим важливим елементом, до якого закликає Господь своє найдосконаліше творіння – це любов, яка допомагає вповні зрозуміти цінність і гідність не лише особисту, а й нашого ближнього, бо любов, якої нас навчає Творець, «то і є почуття власної гідності. [Любов до багатой людини чи бідної] різниці немає, бо і та, і інша мають божественне походження й наділені людською гідністю, яку слід шанувати»⁹⁵. За основу своїх роздумів щодо любові,

⁹² Кохановська М. *Блаженніший Любомир Гузар в історії Української Греко-Католицької Церкви*. Варшава 2017, 157.

⁹³ Кохановська М. *Блаженніший Любомир Гузар в історії Української Греко-Католицької Церкви*. 158.

⁹⁴ Гузар Л. *Щоб робити добро – треба любити людей* <https://osbm-kyiv.com.ua/lyubomyr-huzar-schob-robyty-dobro-treba-lyubyty-lyudej> (11.12.2010)

⁹⁵ Гузар Л. *Про гріхи і чесноти*, Харків 2021, 48.

як поваги гідності одне одного, Любомир Гузар ставить заповіді любові⁹⁶ та наголошує: «Що то значить любити ближнього, як самого себе? Я мушу починати від того, щоби любити себе. Але то не значить любити свою вигоду, свої забаганки, то значить любити себе як Боже сотворіння»⁹⁷. Щодо любові до ближнього, пошанування його гідності Гузар каже: Любити свого ближнього вказує на те, щоби любити його за людськими критеріями, як свого брата. Бо всі люди, які живуть на землі, - Божі сотворіння. Нема особи, яка би не була сотворінням Божим, щоби з'явилася на землі без Його волі. Отже, кожна людина є для мене або братом, або сестрою, бо ми всі належимо до одного Небесного Отця. Це – підстава заповіді «любити ближнього, як самого себе»⁹⁸.

Любомир Гузар акцентує нашу увагу на любові до себе, бо сам Христос даючи цю заповідь «виразно каже... Не каже тільки любити ближніх — любити ближніх як самого себе»⁹⁹. Гузар пояснюючи ці слова заповіді, звертає нашу увагу на любові до себе, тим самим вказуючи на тому, що все залежить від нас самих: люблячи себе можемо полюбити іншого, «як я себе шаную, то я буду шанувати також других»¹⁰⁰.

З цих настанов Блаженішого Патріарха випливає інше поняття любові – патріотизм. Адже «не можна любити своїх, кривдячи чужих. У цьому полягає справжня християнська любов чи патріотизм»¹⁰¹. Поняття патріотизму в Любомира Гузара є тотожним до поняття любові до ближнього, адже «істинний патріотизм зобов'язує нас любити свій народ, і водночас нікого не відкидати: це немає нічого спільного з ненавистю до інших народів»¹⁰².

⁹⁶ «Будеш любити Господа, Бога твого, всім серцем твоїм, усією душею твоєю, всією думкою твоєю й усією силою твоєю. А друга: Будеш любити ближнього твого, як себе самого. Іншої, більшої від цих, заповіді немає» (Мр 12, 30-31; пор. Йо 15, 12-17).

⁹⁷ Любомир Гузар: *Без поняття Бога, трудно, щоби було добре суспільство* // <https://credo.pro/2014/12/126911> (09.12. 2014).

⁹⁸ Гузар Л. *Великопосні роздуми з Блаженнішим Любомиром Гузарем*, Львів 2017, 90-91.

⁹⁹ Любомир Гузар: *Без поняття Бога, трудно, щоби було добре суспільство* // <https://credo.pro/2014/12/126911> (09.12. 2014).

¹⁰⁰ Любомир Гузар: *Без поняття Бога, трудно, щоби було добре суспільство*.

¹⁰¹ Гузар Л. *Думки у спадок*. Харків 2021, 74.

¹⁰² Департамент інформації Української Греко-Католицької Церкви. *Три дороги: Бесіди Блаженнішого Любомира Гузара з журналістами*, Львів 2013, 69.

Важливим духовно-моральним принципом життя Блаженнішого Любомира Гузара є гідність. Гідність як моральне поняття виражає уявлення про цінності людини, особливе моральне ставлення особистості до самої себе й ставлення до неї спільноти, у середовищі якої визначається цінність особистості. З одного боку, усвідомлення людиною власної гідності є формою самосвідомості й самоконтролю. Цим поняття “гідність” близьке до понять совісті й честі. Це своєрідне усвідомлення відповідальності перед собою як особистістю. З іншого боку, гідність особистості вимагає й від інших людей поваги до неї¹⁰³.

Коли у Любомира Гузара запитували, як це бути моральним авторитетом для цілої країни, він відповідав, що не знає. У той самий час, він ніколи не обмежувався лише церковними справами, займався також і суспільними. Зокрема, у 2011 році, вже після відходу з посади глави УГКЦ, він виступив з ініціативою створення групи «Першого грудня¹⁰⁴». Це спілка інтелектуалів, які, послуговуючись власними знаннями та авторитетом, дбають про розбудову громадянського суспільства в Україні. Відтак вплив Любомира Гузара був завжди і до його думки прислухалися. Він був активним учасником Революції Гідності, де вся його діяльність проходила під гаслом, що просто бути добрим недостатньо, добро треба чинити. Останнє він бачив обов’язковою умовою, якщо ми хочемо жити у нормальній країні і таку її передати дітям та онукам¹⁰⁵.

Фундаментальними духовно-моральними цінностями життя Блаженнішого Любомира є віра, надія та любов, які втілені в реальну а не уявну поведінку Митрополита. Про ці чесноти Любомир Гузар говорить так: «вірити – означає поставити Бога на перше місце у своєму житті, надіятись – означає бачити воскресіння, а любити – означає наслідувати Христа»¹⁰⁶

У дослідженні виявили, що основою життя та поведінки Патріарха Любомира є загальнолюдські цінності. Владика поділяв національні цінності, які

¹⁰³ Кузьмінський А., Омеляненко В. *Педагогіка родинного виховання*. Київ 2006, 174.

¹⁰⁴ Ініціативна група «Першого грудня» // <https://uk.wikipedia.org> (16.04.2012).

¹⁰⁵ «Залишатись людиною, яку б дорогу не обрав». Сьогодні — четверта річниця смерті Блаженнішого Любомира <https://synod.ugcc.ua/data/zalyshatys-lyudynoyu-yaku-b-dorogu-ne-obrav-sogodni-chetverta-richnytsya-smerti-blazhennishogo-lyubomyra-6147> (31. 05. 2021).

¹⁰⁶ *Блаженніший Любомир. Думки в спадок*. Львів 2021, 21.

проявлялися у пошані до традицій та звичаїв українського народу. Почуття власної гідності, внутрішня свобода, дисциплінованість, повага до інших, гармонійно поєднані у житті Любомира Гузара. Зауважили, що важливою опорою в житті Блаженнішого були сімейні цінності, які проявлялися у шанобливому ставленні до членів родини, постійній пам'яті та піклуванні про рідних. Любомир Гузар зумів гармонійно поєднати усі найвищі цінності, які стали основними принципами у його житті та діяльності.

Висновок до другого розділу

Задля розуміння чинників, які мали вплив на формування духовних цінностей Любомира Гузара, здійснили ретроспективний огляд його життя та діяльності. Предки Блаженнішого Любомира були тісно пов'язані зі священством. Усясім'я Гузарів мала безпосередній стосунок до церкви. Будучи малим Любомир Гузар виховувався у атмосфері любові до Бога та України. Добре виховання, освіта, молитва були на першому місці у родині Гузарів. Висновуємо, що батьки о. Любомира дали своїм дітям глибоке релігійне виховання та добру освіту, завжди старались підтримувати родинні традиції та розвивати у дітей найкращі цінності. Саме тому майбутній Владика Української Греко-Католицької церкви у своїй діяльності керувався принципами гідності та свободи. Поняття любові є провідним у житті та діяльності Блаженнішого.

У душпастирській діяльності він був послідовником ідей митрополита Андрея Шептицького та Патріарха Йосипа Сліпого. Любомир Гузар розвивав та піднімав питання екуменічного спрямування, працював для розвитку та розбудови церковної спільноти завжди мав слухні та корисні поради для кожного, хто звертався до нього.

Найголовнішим принципом життя Блаженнішого Любомира- в любові служити людині. Він акцентував увагу людини на любові до себе, тому, що все залежить від нас самих Як людина вміє пошанувати себе, тоді вона може і шанувати гідність свого ближнього, а відтак людина може цю цінність передати своїм дітям.

Отже, Любомир Гузар - це непересічна особистість, кардинал, предстоятель УГКЦ, духовно-моральний авторитет. Хоча більша частина його життя проминула поза межами України, та отримані досвід та знання чи не найбільше апробовано ним саме тут, на рідних теренах – у настановах для вірних та суспільства загалом, у корисних проектах та ініціативах, які він започатковував/підтримував. Відтак упродовж тривалого часу ми мали нагоду чути голос справжнього лідера та авторитета. Врешті, його слова продовжують бути важливими та актуальними до сьогодні, залишатимуться такими ще довго.

РОЗДІЛ ІІІ.

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ

3.1. Розвиток почуття гідності у духовно-моральному вихованні дитини

Здійснений у попередніх розділах аналіз життя та діяльності Любомира Гузара дає підстави стверджувати, що провідною цінністю життя Блаженнішого є гідність людини.

Говорячи про поняття «гідність»¹⁰⁷, входимо у сферу людської моралі з базовими уявленнями про справедливість та повагу до життя інших людей, доброзичливість. Під гідністю будемо розуміти усвідомлення і переживання особистістю самої себе у сукупності духовно-моральних характеристик.

Все частіше люди говорять про втрату співчуття та доброзичливого спілкування. За такої ситуації постає необхідність утвердження духовно-моральних цінностей. Тому почуття гідності має бути притаманне сучасній людині, як ніколи зараз воно має найвищий сенс. Саме розвиток почуття гідності буде для дитини важливим та цінним орієнтиром у житті.

Любомир Гузар також це бачив, тому робив важливий акцент на розвиток саме цієї цінності. «Важливо зосередитися на вихованні гідності. Усвідомлювати свою гідність і визнавати гідність ближнього¹⁰⁸», – говори він.

Дати розуміння, що християнська гідність – найглибше і найголовніше у людині. Голос Любомира Гузара, так як за Андрея Шептицького, за Йосипа Сліпого, підносив гідність нашої Батьківщини. Також і зараз весь народ об'єднався щоб відстояти цю гідність бути українцями. Дві речі які виховував Любомир Гузар це брати на себе відповідальність діяти та відповідати за свої вчинки¹⁰⁹.

У пастирських посланнях Блаженніший просить звернутись саме до цінностей, переглянути їх, переконатися що вони можуть гарантувати

¹⁰⁷ Бех І. *Почуття гідності у духовному розвитку особистості // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* 12 (2008) 6.

¹⁰⁸ Гузар Л. *Робіть кожен день свою роботу // https://tvoemisto.tv/news/guzar_85085.html* (12.04.2017)

¹⁰⁹ Марков І. *Він незброював тебе вмить! // Блаженніший Вуйко Любо*. Львів 2017, 100.

позитивний розвиток особистості. Шукаючи та визначаючи які цінності потрібно розвивати, варто поглянути на досвід суспільств та народів, які організують виховний процес на цінностях гідності та свободи, змогли успішно побудувати суспільне життя¹¹⁰.

Любомир Гузар вважав, якщо дитина належно зрозуміє свою власну гідність, то й гідність ближнього вона порушувати не буде. Коли дитина буде хотіти, щоб її вибір шанували, той вибір ближнього вона також буде шанувати. На мою думку, маємо приклад важливої життєвої цінності – гідність людини. «Коли приймаємо цю цінність - світ почитає видаватись цілком інакшим», – говорив Блаженніший.

Мораль виходить на перший план для віруючої людини — це Заповіт, договір із Богом. Для будь-якого члена нормального вільного суспільства — це «межі свободи», на яких твоя свобода стикається зі свободою іншої людини¹¹¹.

Якщо ми хочемо змінити напрям розвитку нашого суспільства, мусимо докорінно змінювати систему цінностей. Це потрібно робити починаючи найперше з себе, для того щоб добре виховати дитину, батьки повинні дбати про самовиховання, вчителі мають плекати добрі цінності у дітей, священники та все суспільство повинні бути рушіями змін. «Мусимо це зробити всі разом» – каже Любомир Гузар¹¹².

Ми маємо пам'ятати про те, в першу чергу, що кожен з нас є людина з правами, гідністю та свободою. Мусимо в тому дусі виховувати молодь та забезпечити виховання навіть тих, що лише народжуються. Якщо ми пошануємо людину, її права, гідність, якщо будемо її трактувати на рівні зі всіма, тоді ми можемо говорити про майбутність¹¹³.

Часто Любомир Гузар говорить про втрачену історичну пам'ять. Вона є надзвичайно важлива для нашого народу. Народи Західної Європи свідомі свого минулого, вже давно прожили відчуття власної незалежності. Для майбутнього

¹¹⁰ Гузар Л. *Духовні цінності* // https://zn.ua/ukr/internal/duhovni_tsinnosti.html (22.09.2012)

¹¹¹ Щоткіна К. *Любомир Гузар. Хочу бути Людиною*, Харків 2017, 264-265.

¹¹² Гузар Л. *Духовні цінності* // https://zn.ua/ukr/internal/duhovni_tsinnosti.html (22.09.2012).

¹¹³ Гузар Л. *Духовні цінності*.

України важливо, щоразу поглиблювати історичну пам'ять. Адже ми пережили багато окупацій, які залишили погані сліди. Сьогодні ми маємо працювати для того щоб збудити почуття свідомості та національної ідентичності.¹¹⁴

Спостерігаючи за історичними подіями, співставляючи їх зі сказаними словами Любомира Гузара, прослідковуємо одну єдину думку, – найважливішим є розуміння ким є я. Адже, «бути собою – це єдиний гідний шлях»¹¹⁵, – каже Любомир Гузар. Людська гідність невідривна від розуміння того, що людина є сотворінням Божим¹¹⁶. Люди повинні «чітко усвідомити собі, що не ми є творцями і власниками всього, що нас оточує, а Небесний Отець, який, створивши людину, передав їй до вжитку видимий світ, зробив її управителем»¹¹⁷. «Людська гідність – це Божий дар»¹¹⁸, каже Кардинал.

У вченні Любомира Гузара поняття «людської свободи» відіграє не менш важливе значення, адже свобода є одним із тих особливих дарунків Творця, бо «ніхто так не шанує нашої свободи, як Бог»¹¹⁹. Поняття Свободи є справді дуже важливим у поглядах на гідність Блаженішого Гузара, адже на його думку «свобода – це не сваволя, і свобода одного закінчується там, де починається свобода іншого»¹²⁰. Ми повинні павильно розуміти поняття людської гідності та свободи, «свободу ми маємо тільки на те, щоб робити добро іншим¹²¹», адже бути свободним це також бути відповідальним.

Любомир Гузар веде мову і про особливі почуття спільності та солідарності, що єднають людей які пережили трагічні події. «Більшої любові ніхто не має за ту, коли хто душу свою кладе за друзів своїх» (Йо. 15:13)¹²². Саме така єдність,

¹¹⁴ Департамент інформації УГКЦ, *Дорога до ближнього. Розмова з Блаженнішим Любомиром*, [CD-Audio], 2 CD / Львів 2010.

¹¹⁵ Любомир Гузар: "Мир означає любити один одного. Мир – то не є відсутність боротьби"// <https://boomplus.tv/2020/02/26/liubomyr-huzar-myr-oznachaie-liubty-odyn-odnoho-myr-to-ne-ie-vidsutnist-borotby/> (26.02.2020).

¹¹⁶ Гузар Л. *Про гріхи і чесноти*, Харків 2018, 46

¹¹⁷ Департамент інформації УГКЦ, *Дорога до Бога. Розмова з Блаженнішим Любомиром*, [CD-Audio], 2CD / Львів. 2010.

¹¹⁸ Кардинал Любомир Гузар в Одесі <https://www.youtube.com/watch?v=rLVcdmCTIPA> (5.11.2011).

¹¹⁹ Гузар Л. *Думки у спадок*, Львів 2018, 75

¹²⁰ Департамент інформації УГКЦ, *Дорога до Бога. Розмова з Блаженнішим Любомиром*, [CD-Audio], 2CD / Львів. 2010.

¹²¹ *Розмова з Блаженнішим Любомиром. Суспільство і влада.* <https://www.youtube.com/watch?v=fYhH66jBWRs>

¹²² Див. Йо. 15:13.

проявлена через любов до ближнього, була тією скелею, яку не здолали сили зла. В нелегких обставинах катакомбного існування люди обдаровували одне одного взаємною підтримкою і безмежною довірою, жили болями свого ближнього й легко жертвували задля нього найдорожчим. І цей дар згуртованості Божою любов'ю наша Церква мала б належно плекати й надалі¹²³.

Тому, так важливо шанувати гідність у наших близьких, відкидати зверхність, вчити цьому дітей. Любомира Гузара можна назвати експертом у цьому питанні, адже досвід, який він пережив, дає можливість правдиво розуміти поняття свободи та гідності.

Любомира Гузара часто запрошували на зустрічі християнських молодіжних спільнот. Він помічав не вирішену проблему спілкування, - молоді люди просто часто боялися розмовляти. «Вони сиділи, дуже уважно слухали, але не говорили. Аж прикро»¹²⁴. Схожа поведінка часто є у дітей, простіше тихенько слухати і нічого не говорити. Але тоді важко здобути добрі знання. «Будувати бар'єри між людьми з дитинства стало важливою обставиною радянського виховання. СРСР був кровно зацікавлений у тому, щоб ускладнити комунікацію і знизити здатність своїх громадян до солідарності»¹²⁵, - ділиться Любомир Гузар. Це було важко йому осягнути, адже радянське розуміння виховання у гідності та свободі, цілковито вирізнялося від загальноприйнятого розуміння. Можна сказати це була кардинальна протилежність. Любомир Гузар переломлює всі стереотипи, на всіх зустрічах просить діалогу, шукає спілкування, щоб подолати цей бар'єр¹²⁶.

Великим викликом, як зауважив Любомир Гузар, було невміння людьми приймати ментальність інших. Більшість народів були відкритими, не замкнутими у спілкуванні, були вільними, а український народ лише починав змінювати свою свідомість. Загалом люди «бояться говорити, бояться діяти, не

¹²³ Аржаковський А. Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром: до постконфесійного християнства / перекл. Зубицька Л. та ін. Львів 2006, 179.

¹²⁴ Патріарх Любомир (Гузар): "Ми є людьми, які щойно пробуджуються до свободи..." // https://risu.ua/patriarh-lyubomir-guzar-mi-ye-lyudmi-yaki-shchoyno-probudzhuyutsya-do-svobodi_n49843 (15.08.2011)

¹²⁵ Щоткіна К. *Любомир Гузар. Хочу Бути Людиною*, Харків 2017, 248.

¹²⁶ Щоткіна К. *Любомир Гузар. Хочу Бути Людиною*, 248.

довіряли один одному»¹²⁷. Це мало вплив і на виховання дітей, адже діти росли замкнутими, боялися допустити помилку та бути неправильними. Ментальність Любомира Гузара суттєво відрізнялась, він «був особливо сильним – у вмінні розмовляти з людьми»¹²⁸. Це захоплювало співрозмовників, тому багато хто наслідує поведінку Блаженнішого Любомира. Процес формування українського менталітету триває, ми відстоюємо свою гідність на майданах, боримося за незалежність та свободу у війні. Вчимося жити вільно, спілкуватись відкрито та щиро.

Процес перевиховання української нації триває, «дайте людині вирости у свободі»¹²⁹, казав він, після здобуття Незалежності. Люди ще не вміли користуватись гідністю то свободою і Блаженніший це розумів, для того щоб змінити сприйняття «потрібно 5-10-15 років, бо ми маємо перевиховатись»¹³⁰. Блаженніший багато працював на цьому полі. Сьогоднішній день є вершиною нашого формування, як вільної незалежної нації. Вторгнення російської федерації не зламало українців, а навпаки об'єднало, дало можливість здобути досвід та зрозуміти важливість цінностей гідності та свободи. Зараз приходить нове покоління, це розумів і Блаженніший. Патріарх бачив, «мусить бути зміна, мусить прийти нове покоління, а те, що живе, мусить перевиховатися й перестали “дихати” радянськими порядками»¹³¹.

Сьогодні люди готові перевиховувати себе та виховувати своїх дітей орієнтуючись саме на ці ключові цінності. Гузар розуміє, що насильницькими методами, агресією нічого змінити не можна, виховати людину неможливо. Тому він лагідним та покірливими методами закликає плекати людську душу¹³².

¹²⁷ Любомир Гузар. Людина з янголом на плечі // <https://www.pravda.com.ua/articles/2016/10/28/7121750/> (28. 10. 2016).

¹²⁸ Щоткіна К. Любомир Гузар. Хочу Бути Людиною, Харків 2017, 111.

¹²⁹ Щоткіна К. Любомир Гузар. Хочу Бути Людиною, 245.

¹³⁰ Блаженніший Любомир: «Державне самогубство, коли громадяни не користуються правом обиратти» // <http://1-12.org.ua/2014/10/21/3275> (21 10. 2014).

¹³¹ Блаженніший Любомир: «Державне самогубство, коли громадяни не користуються правом обиратти».

¹³² Тарас Прохасько про кардинала Любомира Гузара. // <https://www.youtube.com/watch?v=FJRt1NVxkQM> (24.02. 2013).

3.2. Батьківська любов Любомира Гузара, яку наслідують сучасні батьки у вихованні дітей

Задля формування духовно-моральних цінностей у дитини, потрібно допомогти їй усвідомити цінність гідності та свободи. Батько й мати творячи атмосферу любові, повинні допомогти дитині відчувати її гідність та гідність інших людей. «Безумовно, дитина має відчувати, що її люблять, але батьківська любов повинна бути, наважуюся сказати, мудрою»¹³³, - каже Любомир Гузар.

Владика акцентує увагу на дисципліні, говорить, що важливим елементом у вихованні є лад¹³⁴.

Дисципліні повинні підпорядковуватися всі члени сім'ї, передусім батьки: на все є свій час і щодо всього певна позиція. Ця дисципліна без зайвого нав'язування та шуму є нормальною обставиною сімейного життя. Дитина, виростаючи в умовах такої дисципліни, сприймає її як самозрозумілу обставину і дотримуватиметься її в дальшому житті¹³⁵.

Наступна важлива річ, яку наслідують сучасні батьки від Любомира Гузара є належне виховання дитини у дусі бажання робити добро іншим, батькам, товаришам, братам і сестрам. Владика вчить, що «потрібно плекати любов до себе та ближніх»¹³⁶. На мою думку, в такий спосіб можна виховати щасливу людину. «Розбещена дитина рано чи пізно почуватиметься нещасливою, тому, що не завжди все можна отримати так легко, як у дитинстві»¹³⁷.

Говорячи про духовні цінності, Любомир Гузар закликає батьків керуватися ними у щоденному житті, так діти прослідковуватимуть цей приклад та зможуть перенести його у своє доросле життя. Передавання дитині позитивних чи

¹³³ Гузар Л. *Дитина має відчувати, що її люблять, але батьківська любов повинна бути мудрою.* // <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/05/27/7109915/> (27. 05. 2016).

¹³⁴ Гузар Л. *Дитина має відчувати, що її люблять, але батьківська любов повинна бути мудрою.*

¹³⁵ Там само.

¹³⁶ Гузар Л. *Дитина має відчувати, що її люблять, але батьківська любов повинна бути мудрою* // <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/05/27/7109915/> (27. 05. 2016)..

¹³⁷ Гузар Л. *Сьогоднішня дівчора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє* // <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/04/26/7106776/> (26. 04. 2016).

негативних цінностей відбувається природнім шляхом, те про що батьки говорять, думають, як поведяться – формує їх дитину¹³⁸.

Також важливим елементом впливу на дитину є інші джерела, такі як оточення, соцмережі, ЗМІ. Любоми Гузар запрошує батьків подумати та робити висновки, лише у тісній співпраці можна досягти доброго результату у вихованні дитини¹³⁹.

Владика любив класичну музику, казав що вона може дати «трішечки світла у сьогоднішній темряві»¹⁴⁰. Людям потрібна краса не менше ніж добро і правда. Краса є одним з атрибутів Бога, ми замало звертаємо увагу на те що є красивого у житті, забуваємо який вплив має на нас краса¹⁴¹, – нагадує нам Блаженніший.

Батькам потрібно акуратно радити дитині який шлях обирати, не робити цей вибір за неї¹⁴². «Побачити добрі нахили дитини, думати не про об'єктивні причини, що ти повинене вибрати таку професію, бо вона допоможе тобі бути багатим, ні, треба так вибрати професію, щоб дитина було щаслива»¹⁴³.

Моральний авторитет Любомир Гузар, критикує суспільство у якому вітається корупція та неправда. Задає одне просте питання: «чого можна сподіватися від майбутніх лікарів, юристів, підприємців, науковців, по суті, представників усіх професій, які свої оцінки та дипломи "купили", а не здобули власним зусиллям»¹⁴⁴? Цим самим, допомагає нам усвідомити масштаби проблеми яка може статись, коли суспільство закриватиме очі на ключові питання пов'язані з моральністю чи духовністю особистості.

Сьогоднішня дитвора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє. Тому благаю всіх безвідповідальних батьків та вчителів схаменутися і не

¹³⁸ Гузар Л. *Сьогоднішня дитвора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє.* // <http://1-12.org.ua/2016/05/13/3819> (13.05.2016)

¹³⁹ Гузар Л. *Сьогоднішня дитвора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє.*

¹⁴⁰ Опанасенко О. *Любомир Гузар*. Київ 2019, 94.

¹⁴¹ Опанасенко О. *Любомир Гузар*, 94.

¹⁴² Департамент інформації УГКЦ // *Дорога до ближнього. Розмова з Блаженнішим Любомиром*, [CD-Audio], 2 CD. Львів 2010.

¹⁴³ Департамент інформації УГКЦ // *Дорога до ближнього. Розмова з Блаженнішим Любомиром*.

¹⁴⁴ Гузар Л. *Сьогоднішня дитвора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє* <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/04/26/7106776/> (26. 04. 2016).

розбазарювати єдиний справжній скарб нашого народу. Так хочеться вірити, що зможемо відкинути погане і плекати те, що найкраще, найцінніше¹⁴⁵.

Дізналися, що Владика закликає дорослих ставати добрим прикладом для наслідування, щоб діти мали від кого навчитися та почерпнути досвід. «Ми маємо надію на молодь – вона шукає себе, шукає кращого і має дуже тонке чуття на те, що є добре»¹⁴⁶, каже Владика.

Треба, щоби ми трошки виховали справжню державну еліту. Тобто людей, які знають і виразно бажають те, що є добре для народу. Вирощувати еліту - нелегкий процес. Втім, ми не позбавлені можливостей - у нас є достатньо людей, які щиро зацікавлені в тому, щоби забезпечити спільне благо. Їм тільки треба організуватися. Ми, власне, і знаходимося у фазі первинної організації громадянського суспільства - суспільства, де громада справді мудро вирішує.¹⁴⁷

У 2011 році Блаженніший відновив засновані Митрополитом Андреем Шептицьким, суспільні дні¹⁴⁸, у які він спілкувався з мирянами, говорив про моральні засади розвитку суспільства, взаємостосунки у сім'ї, визначення ціннісних орієнтирів¹⁴⁹. Таким чином, молоді люди мали можливість спілкуватись один з одним, обмінюватись досвідом. Відповідаючи на питання молодих людей Гузар часто повторював своє улюблене слово «застановитись» що означає зупинитись, подумати. Цим він передав молодим людям мамину настанову: подивись, оціни, застосуй. На таких зустрічах він часто згадував свої молодечі пластунські часи. «У пластовому курені все має бути злагоджено, – казав він, що то не штука бути добрим серед добрих, а от вміння давати собі раду серед недобрих, це шліфує людину»¹⁵⁰. Спілкування з мудрими людьми, обмін досвідом, це те, чого так бракує теперішньому суспільству. Вважаємо що такі зустрічі потрібно організовувати зараз. Тому ми радіємо коли провідні університети організовують зустрічі з новими моральними авторитетами. Такі

¹⁴⁵ Гузар Л. *Сьогоднішня дітвора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє* <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/04/26/7106776/> (26. 04. 2016).

¹⁴⁶ Гузар Л. *Сьогоднішня дітвора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє*.

¹⁴⁷ Гузар Л. *Висока місія еліти* // https://zn.ua/ukr/SOCIUM/visoka_misiya_eliti.html (24.06.2011).

¹⁴⁸ Сталкер І. *Феномен кардинала Гузара* // *Вісник економічної науки України* 2 (2017) 171.

¹⁴⁹ Ключковська І. *Він був дуже відкритий до людей, зокрема – до молоді*, 171.

¹⁵⁰ Опанасенко О. *Любомир Гузар*. Київ 2019, 107.

проекти успішно реалізовує Український Католицький Університет, де молоді студенти, які щойно закінчили школу і потребують духовно-морального формування мають можливість почерпнути цінний досвід¹⁵¹.

Роздуми Владики про відповідальність перед Богом¹⁵², закликають кожного громадянина застановитися про своє життя та відповідальність, яку несемо. Промовляючи до батьків, Любомир Гузар наголошує, що вони мають дещо іншу за своєю сутністю відповідальність, адже вони несуть відповідальність перед дітьми. «Діти - важливі члени нашого суспільства, замислися про відповідальність перед якими спонукає нас подвійна річ»¹⁵³, – каже Патріарх. Батьки мають дуже мало часу для дарування його дітям, адже діти не залишаються довго дітьми, формування майбутнього громадянина триває до двадцяти п'яти років. Майбутнє держави безпосередньо залежить від якості виховання дітей. Блаженний Любомир Гузар акцентує увагу на тому, що цю відповідальність повинні брати на себе різні групи, найперше батьки, а далі вчителі на різних рівнях, і остаточно усе суспільство. «Батьки, через яких народжується нова людина або, точніше, через яких людина від Господа отримує дар життя, мають визначальний вплив на розвиток особистості, а властиво – на її даліше життя»¹⁵⁴, каже Любомир Гузар.

«Українці повинні плекати національну гордість, знати свою мову та пишатися нею»¹⁵⁵, - ці поради Блаженнішого є актуальними у сьогоденні. Бути активними громадянами, боротися за свої права, творити сильну успішну державу, рівноправну частину європейського простору, особливо берегти єдність українського народу, - ці принципи він вважав особливо важливими та говорив про них у інтерв'ю, повторював у проповідях, розмірковував з однодумцями як навчити українців дбати про свою державу¹⁵⁶.

¹⁵¹ Люди шептицького. Мирослав маринович // <https://center.ucu.edu.ua/blog/lyudy-sheptytskogo-myroslav-marynovych> (09.12. 2021)

¹⁵² Гузар Л. Сьогоднішня дитвора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє. // <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/04/26/7106776/> (26. 04. 2016).

¹⁵³ Гузар Л. Сьогоднішня дитвора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє.

¹⁵⁴ Там само.

¹⁵⁵ Опанасенко О. Любомир Гузар. Київ 2019, 106

¹⁵⁶ Там само, 106.

У сім'ї часто трапляються конфлікти поколінь, такі проблеми завжди присутні у житті. Треба брати до уваги вікові особливості «коли дитина є немовлятком, то і піклуватись про неї як про немовлятко»¹⁵⁷ - каже Любомир Гузар.

Але коли приходять юнацтво, це перехідний час. Батьки мають зрозуміти що в цьому віці дитина хоче бути самостійною. Треба це бажання респектувати. Приходить певний момент коли дитина більш самостійно приймає рішення, думає, і застановляється. У цьому періоді треба давати можливість самостійно думати і також переносити наслідки своїх дій. Виховувати до почуття відповідальності¹⁵⁸.

Дітей потрібно заохочувати до самостійного думання та приймання рішень. Це важливий процес дозрівання дитини, він є складним, батьки мають бути поруч, але одночасно і на відстані, щоб дитина змогла вповні отримати необхідний досвід. «Треба дітям та молоді залишити свободу вибору. Мудра мати чи батько можуть на основі свого досвіду підказати на що звернути увагу»¹⁵⁹.

Бути батьком, матір'ю це дуже складна справа і вимагає багато застанови, рефлексії, молитви. Обміну досвідом і так далі. Люди дуже легкодушно трактують процес виховання своїх дітей. Народити дитину є дуже просто, але виховати дитину, довести її до зрілості, самостійності, це є штука життя¹⁶⁰.

Щоб належно виконати цю відповідальність, батьки повинні багато вчитись, Владика Любомир радить читати відповідну літературу, відвідувати і інші заходи, недільні школи, катехизацію, розвивати свій потенціал різними способами. Але найціннішими є поради владики «відноситись до своєї дитини так, як до людини, дати їй відчуття що вона людина»¹⁶¹.

Ще один необхідний елемент – це виховувати дитину у атмосфері тепла і мудрої любові. Любомир Гузар зазначає, які наслідки можуть бути, коли батьки нехтують цією відповідальністю, «діти, які цього не одержали, – це ті, що в той

¹⁵⁷ Там само.

¹⁵⁸ Департамент інформації УГКЦ // *Дорога до ближнього. Розмова з Блаженнішим Любомиром*, [CD-Audio], 2 CD. Львів 2010.

¹⁵⁹ Департамент інформації УГКЦ // *Дорога до ближнього. Розмова з Блаженнішим Любомиром*.

¹⁶⁰ Департамент інформації УГКЦ // *Дорога до ближнього. Розмова з Блаженнішим Любомиром*, [CD-Audio], 2 CD. Львів 2010.

¹⁶¹ Гузар Л. *Сьогоднішня дівтора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє*. // <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/04/26/7106776/> (26. 04. 2016).

чи той спосіб тікають з дому і блукають вулицями наших міст»¹⁶². У його словах простежуємо особливу любов та щире бажання допомогти простою та водночас мудрою порадою.

«Діти потребують тривалої опіки, її треба захистити, нею треба опікуватись. Дитина це майбутньому доросла особа яку треба належно підготувати до майбутнього життя. Це стається у нормальному домашньому середовищі. Чоловік і жінка доповняють один одного, разом вони мають повноту достатню для розвитку майбутнього покоління. Самостійно вони не мають всіх тих потрібних дарів, щоб належно виховати дитину. У подружжі супруги один одного доповнюють»¹⁶³.

Любомир Гузар говорить до батьків так: «батьки повинні допомогти дітям стати на ноги, так щоб діти могли далі крокувати життям самостійно»¹⁶⁴. Навчити дитину сумлінно та чесно іти по життю це і є місія батьків. Вони мають дати дитині можливість вчитися та якнайширше пізнавати світ. Приготувати людину бути собою, щирою сумлінною, відповідальною, ми повинні на це дивитись як на ідеал»¹⁶⁵, - навчає Владика.

У молитовному зверненні до українського народу патріарх наголошує: «для того, щоб сповнити мрії про краще життя, ми повинні самі докласти зусиль, з повною відповідальністю шукати не лише власного блага, а передовсім загального, служити іншим людям, бути готовим пожертвувати своєю користю для добра спільноти»¹⁶⁶. Батьки повинні справлятися у служінню ближнім і вчити цього дітей.

Про вчителів Блаженніший Любомир говорить як про приклад для наслідування. Зокрема каже що, «приклад вчителя чи вчительки захоплює дитину у неї з'являються почуття глибокої пошани, бажання рівнятися на

¹⁶² Гузар Л. *Сьогоднішня дитвора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє.* // <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/04/26/7106776/> (26. 04. 2016).

¹⁶³ Гузар Л. *Сьогоднішня дитвора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє.*

¹⁶⁴ Департамент інформації УГКЦ // *Дорога до ближнього. Розмова з Блаженнішим Любомиром*, [CD-Audio], 2 CD. Львів 2010.

¹⁶⁵ Там само.

¹⁶⁶ Гузар Л. *Учителю іду за тобою: Думки до проповідей.* Жовква 2017, 239.

них»¹⁶⁷. «Тому вчителям потрібно також багато працювати над собою», - зазначає Любомир Гузар¹⁶⁸.

Таким чином, моральними авторитетами для дитини мають бути найперше батьки, згодом – вчителі, професори, духовні особи. Відсутність доказаного морального авторитету у вихованців стає трагедією для тих, хто виховує. Моральний авторитет для виховування молоді абсолютно необхідний¹⁶⁹. Таким авторитетом для українців став Любомир Гузар. Його заклики до людяності, єдності, принципової порядності, які дуже просто висловлені, заклики до добра і відкидання непотрібних речей наптовхують багатьох людей змінювати своє життя.

Пряма лицарська постава Блаженнішого — сам по собі досконалий зразок ідеалу служіння, є свідомством того, що служіння такого способу можливе й актуальне навіть у сучасному світі — здавалося б, далекому від лицарських ідеалів. Комусь подобається називати це аристократизмом, приписуючи «аристократам духу» звичку віддавати перевагу дії перед бездіяльністю. Хтось може знайти в тому чернече самозречення — і це також буде правдою. Але Блаженніший наполягає на тому, що «не потрібно бути монахом, щоб служити й зберігати вірність своїм ідеалам»¹⁷⁰. Дар Божий для будь-якої людини вже є стимулом для служіння. Він дається тобі — але не для тебе, щоб ти з його допомогою здійснював Промисел Божий, який завжди полягає в тому, щоб робити добро. Головне слово — «робити». Тому що «добро» — це те, що проявляється тільки в дії на благо ближнього¹⁷¹. Це стосується як повсякденних справ, так і влади. Ні «особливих випадків», ні «виключень із правил» не знайти у фундаментальних Божих законах: «що «добро» для кухарки, то «добро» і для президента»¹⁷².

¹⁶⁷ Департамент інформації УГКЦ // *Дорога до ближнього. Розмова з Блаженнішим Любомиром.*

¹⁶⁸ Гузар Л. *Сьогоднішня дітвора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє.* // <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/04/26/7106776/> (26. 04. 2016).

¹⁶⁹ Гузар Л. *Моральні авторитети* // <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/06/19/7071804/> (19. 06. 2015).

¹⁷⁰ Щоткіна К. *Любомир Гузар. Хочу бути Людиною.* Харків 2017, 167.

¹⁷¹ Щоткіна К. *Любомир Гузар. Хочу бути Людиною.* 167.

¹⁷² Там само, 168.

Його смиренність проявлялася у надзвичайній здатності слухати іншу людину¹⁷³. Він був настільки уважним, що завжди ставить на перше місце Бога і людину. Він ніколи не ставив себе в центрі уваги, і саме тому Бог звернув на нього увагу всіх людей зробив його серцем українського народу. Саме це смирення забезпечило йому любов та шану усього суспільства¹⁷⁴. У його житті справджуються слова Святого Євангелія: «Бог гордим противиться, а смиренным дає благодать (Як. 4:6)»¹⁷⁵.

Любомир Гузар не мав маєтків, принципово відмовлявся від світських заходів, а згодом відпустив владу¹⁷⁶ через фізичну неміч. Та, маючи щораз менше, він ставав чимраз сильнішим¹⁷⁷. Відпускаючи те, що захоплюють, він ставав потужнішим. Тому усім своїм життям він демонстрував, що «найбільша сила полягає не у фізичній зброї, грошах, посадах, а у духовних якостях, бо вони є трансцендентальні і проникають у все»¹⁷⁸. Саме до такого стану свідомості він нас скеровував.

Часто Л. Гузар говорив про те, що нам потрібно вчитися бути второпними, мудрими у спілкуванні один з одним. «Второпність – чеснота яка допомагає заохотити людину робити добро»¹⁷⁹.

Якщо охарактеризувати Владика Любомира одним словом, ми скажемо - він був добрим¹⁸⁰. «Людина вважається доброю тоді, коли робить добро, сіє його довкруги себе, щодо рідних, близьких, приятелів, знайомих»¹⁸¹, - зазначає сам Любомир Гузар.

Борис Гудзяк вважає що, його автентика і глибина є дуже переконливими. Він відзначає, що Любомир Гузар жив глибоким духовним життям. Це не означає

¹⁷³ Дзюрах Б. «Чим можу послужити» // Блаженніший вуйко Любо. Львів 2017, 131.

¹⁷⁴ Дзюрах Б. «Чим можу послужити» // Блаженніший вуйко Любо. 132.

¹⁷⁵ Див. Як. 4:6

¹⁷⁶ Гудзяк Б. Люди бачили у Блаженнішому Любомирі відблиск Бога // https://lb.ua/society/2017/06/06/368295_boris_gudzyak_lyudi_bachili.html (06.06.2017)

¹⁷⁷ Гудзяк Б. Люди бачили у Блаженнішому Любомирі відблиск Бога.

¹⁷⁸ Там само.

¹⁷⁹ Блаж, Любомир Гузар до спільнот "Віра і світло". ч. 2 <https://www.youtube.com/watch?v=lgUAvsy3jI8> (15.05.2014)

¹⁸⁰ Гудзяк Б. Люди бачили у Блаженнішому Любомирі відблиск Бога // https://lb.ua/society/2017/06/06/368295_boris_gudzyak_lyudi_bachili.html (06.06.2017)

¹⁸¹ Гузар Л. *Про гріхи і чесноти*. Харків 2021, 10.

що він був у всьому досконалим, але багато часу відводив щоб бути з Богом у доброму стосунку. Блаженніший умів просто сприймати кожну людину, по справжньому створену на образ і подобу Бога. Для Бориса Гудзяка Любомир Гузар був духовним наставником, який багато чого навчив на показав.

Люди відчували, що Блаженніший сприймає їх такими як вони є, але не тільки в діалектиці «ти-я», а в контексті цілого таїнства Божого буття, присутності і Божої дії в нашому житті. Коли люди відчують, що інша людина сприймає їх, як священну особу, як сотворіння Боже, як ту істоту, яка, властиво, є вічною і має образ і подобу Божу, то вони горнутья до цієї людини, відкривають своє серце до неї¹⁸².

Саме тому, спілкування з Кардиналом Любомиром Гузаром, надихало та підносило людину на вищий рівень стосунків, людське серце відкривалось до правдивого, милосердного Бога¹⁸³. Та батьківська любов, опіка над своїм народом, чуйне та сповнене готовності допомогти серце Любомира Гузара, спонукає сучасних батьків слідувати вченню Патріарха. Дослідження спадщини Владики Любомира допомагає мати добрі орієнтири у нелегкому процесі виховання.

Висновки до третього розділу

Моральність особистості проявляється у її думках, поведінці, здатності до емпатії, небайдужості до того, що відбувається навколо, у шанобливому ставленні до ближнього. На формування особистості впливає чимало об'єктивних та суб'єктивних чинників, а виховний процес є динамічним та довготривалим. Виховання як процес є багатограним, тому існує потреба у залученні різних інституцій, діяльність яких взаємодоповнює одна одну, тим самим творячи цілісність.

У спадщині відомого громадського та релігійного діяча Любомира Гузара вагома роль належить моральному вихованню як окремої особистості, так і народу загалом. Блаженніший стверджував, що виховання повинне

¹⁸² Гудзяк Б. *Люди бачили у Блаженнішому Любомирі відблиск Бога* // https://lb.ua/society/2017/06/06/368295_boris_gudzyak_lyudi_bachili.html (06.06.2017)

¹⁸³ Гудзяк Б. *Люди бачили у Блаженнішому Любомирі відблиск Бога*.

здійснюватися у атмосфері тепла і мудрої любові, а власний приклад є безумовним фактором, що формує особистість. При цьому актуалізація морального виховання детермінується необхідністю формування всебічно розвиненої особистості, яка є найвищою цінністю суспільства та наділена високими моральними якостями.

ВИСНОВКИ

У проведеному дослідженні висвітлено поняття духовності та моральності через призму пастирської спадщини Блаженнішого Любомира Гузара. Оригінальність даного дослідження полягає у розкритті окремих аспектів духовно-морального виховання особистості дитини у поглядах Любомира Гузара.

У своїх пастирських посланнях, листах та інтерв'ю він часто піднімав питання морального виховання майбутнього покоління.

Результати теоретичного аналізу аспектів духовно-морального виховання дітей у спадщині та пастирській діяльності Любомира Гузара засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених задач та дали підстави для таких висновків:

1. Духовний розвиток та моральне виховання є суміжними поняттями і для доброго формування особистості повинні розглядатись у одній площині. Виділено чотири основні компоненти духовно-морального виховання: загальнолюдські, національні, громадянські та сімейні цінності, які потрібно формувати та розвивати у дітей. Сім'я як соціальний інструмент, навчальні заклади, церковна спільнота мають вплив на формування духовності та моральності особистості. Якщо ми від сім'ї, матері та батька через школу до молодіжних організацій, церкви, кожен у своєму полі діяльності, з різних, хай і протилежних позицій будемо цілеспрямовано вибудовувати, культивувати духовні-моральні норми та цінності розвитку дитини, у неї сформується той її варіант, чи та світоглядна модель, яка найбільше відповідатиме її внутрішній сутності.

2. Як моральний авторитет Блаженніший Любомир здійснив вагомий внесок у розвиток суспільства, утвердження загальнолюдських цінностей. Він був послідовником ідей митрополита Андрея Шептицького та Патріарха Йосифа Сліпого. Його діяльність характеризується екуменічною спрямованістю в українському та світовому контекстах. В історії Церкви та України Любомир

Гузар своїм смиренням, мудрістю та Божою благодаттю здобув беззаперечний авторитет.

3. Фундаментальними духовно-моральними цінностями життя Блаженнішого Любомира є віра, надія та любов, які втілені в реальну, а не уявну поведінку патріарха. Виявили, виявили, що в основі життя та поведінки Любомира Гузара, є загальнолюдські цінності. Разом з тим Митрополит активно підтримував національні цінності, які проявлялися у пошані до традицій та звичаїв українського народу. Почуття власної гідності, внутрішня свобода, дисциплінованість, повага до інших, гармонійно поєднані у житті Любомира Гузара. Прослідковуємо, що важливою опорою в житті Любомира були сімейні цінності, які проявлялися у шанобливому ставленні до членів родини, постійній пам'яті та піклуванні про рідних. Любомир Гузар зумів гармонійно поєднати усі найвищі цінності, які стали його основними принципами життя та діяльності.

4. У формуванні духовно-моральних цінностей Любомир Гузар виділяє потребу розвитку гідності та свободи людини. Людська гідність невідривна від розуміння того, що людина є сотворінням Божим. Людську гідність Кардинал називає Божим даром. Діяч стверджував, що виховання повинне здійснюватися у атмосфері тепла і мудрої любові, а власний приклад є безумовним фактором, що формує особистість.

Загальним підсумком даної праці стало переосмислення означеної проблеми на основі документів Церкви та пастирської спадщини Любомира Гузара. Головним фокусом цього переосмислення є любов та служіння. Любомир Гузар бачить у цих двох поняттях фундамент цілісного розвитку та виховання духовно-моральних цінностей у дітей.

Щодо перспективи майбутніх досліджень з даної тематики, то для науковців є значні можливості для аналізу духовної спадщини щодо виховання підростаючого покоління в сім'ї, імплементації її у тексти пізнавального, просвітницького характеру. Адаже наявні педагогічні дослідження вказують на значні зміни у взаєминах батьків і дітей, зниження активної ролі сім'ї як у формуванні моральних якостей дитини, так і її духовної культури.

Перспективним вбачаємо розроблення методичного забезпечення навчально-виховного процесу, пошуку шляхів співпраці сім'ї, загальноосвітніх закладів та християнських шкіл з метою спільного розв'язання виховних проблем.

Систематизація ідей Любомира Гузара у контексті духовно-морального виховання дітей дає можливість виокремити практичні порати для учасників виховного процесу. Узагальнення наукових підходів дозволило визначити погляди Любомира Гузара про духовно-моральне виховання дітей, а саме: виховувати дитину в атмосфері бажання робити добро іншим; батьки повинні ставитись до своєї дитини як до особистості; передавання позитивних чи негативних цінностей відбувається природним шляхом; батьківська любов повинна бути мудрою; батько і мати мають дати відчутти дитині її гідність та гідність інших людей.

Під час написання магістерського дослідження особливою трудностю був брак друкованої літератури. Як уже зазначалося Блаженніший був більш медійною особою, його основна спадщина – це відео записи з промовами та лекціями, інтерв'ю та аудіо записи. Видані книги про Любомира Гузара написані на основі цих аудіо та відео матеріалів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. «Де скарб твій...»: Бесіди владики Любомира Гузара з підприємцями / Львівська бізнес-школа УКУ. Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2016.
2. «Найдорожча Мамусю!» Листування о. Любомира Гузара з матір'ю (1975-1992) / упор. Рипан М., Турій О. Львів 2018.
3. Levingston J. *Spirituality and Moral Education // Growing Jewish Souls: Promoting Spiritual, Social, and Emotional Growth in Jewish Education*. New York: URJ Press 4 (2013).
4. Авдіянц Г. *Реалії та перспективи духовного виховання дітей в умовах сучасної української сім'ї* // Сипченко В. *Гуманізація навчально-виховного процесу: Зб. наук. пр. Вип. XVIII*. Слов'янськ, 2002.
5. Аржаковський А. *Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром: до постконфесійного християнства* / перекл. Зубицька Л. та ін. Львів 2006.
6. Бех І. *Виховання особистості : Сходження до духовності* / Бех. І. *Монографія*. Київ 2006.
7. Бех І. *Цінності як ядро особистості* // Бех І. *Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник* / (ред.) О.В. Сухомлинської Київ 1997.
8. *Блаженніший Любомир. Думки в спадок*. Львів 2021.
9. Богущ А. *Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні.* // Богущ А. *Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах : збірник наукових праць*. Київ 2000.
10. Вишневецький О. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки*. Дрогобич 2006.
11. Гузар Л. *Великопосні роздуми з Блаженнішим Любомиром Гузарем*, Львів 2017.

12. Гузар Л. *Де скарб твій...: бесіди владыки Любомира Гузара з підприсмцями*. Львів 2016.
13. Гузар Л. *Про гріхи і чесноти*. Харків 2018.
14. Гузар Л. *Учителю, іду за тобою: думки до проповідей*. Жовква 2017.
15. Гузар Л. *Хто є мирянин: п'ять лекцій. Доктринальні зауваги щодо деяких питань стосовно участі католиків у політичному житті*. Комісія у справах мирян Львівської Архиепархії УГКЦ, Львів 2005.
16. Департамент інформації УГКЦ // *Дорога до ближнього. Розмова з Блаженнішим Любомиром*, [CD-Audio], 2 CD. Львів 2010.
17. Департамент інформації УГКЦ // *Суспільство і закон. Розмова з Блаженнішим Любомиром*, [CD-Audio], 2 CD / Львів 2013.
18. Департамент інформації УГКЦ, *Дорога до Бога. Розмова з Блаженнішим Любомиром*, [CD-Audio], 2CD / Львів. 2010.
19. Дзюрах Б. *«Чим можу послужити» // Блаженніший вуйко Любко*. Львів 2017.
20. Іоанн Павло II. *Апостольське Повчання про завдання християнської родини в сучасному світі «Familiaris Consortio»* // Ватикан 1981.
21. Климончук О. *Любомир Гузар*. Харків 2019.
22. Коласа Ю. *Завдання сім'ї у катехизації та катехиза для дорослих. // Катехитичне служіння в УГКЦ сьогодні: досвід, труднощі, перспективи*. / ред. Рибак Н., Чайка М. Львів 2005, 123-135.
23. Коляда І. *Роль родини і дитинства у формуванні особистості майбутнього духовного авторитету української нації Блаженнішого Любомира Гузара* // *Історичні науки* 4 (2018) 61-73.
24. Кохановська М. *Блаженніший Любомир Гузар в історії Української Греко-Католицької Церкви*. // О. Sinkiewicz, – R. Kordonski (ред.), *Quo vadis, humanitas*. Warszawa – Lwów – Kijów. 2017, 151-158.
25. Кузьмінський А., Омеляненко В. *Педагогіка родинного виховання*. Київ 2006.

26. Марко В. Ю. *Формування християнських цінностей дітей молодшого шкільного віку у співпраці недільної школи, церкви і сім'ї* // Шевченко Г. (ред.) *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Луганськ 2013, 139-148.
27. Марков І. *Він незброював тебе вмить!* // Мартин І. (ред.) *Блаженніший Вуйко Любко*. Львів 2017, 96-100.
28. Недавня О. *Гузар Любомир* // Смолій В. *Енциклопедія історії України: Інститут історії України НАН України*. Київ 2004.
29. Омеляненко В., Кузьмінський А. *Теорія і методика виховання. Навчальний посібник*. // Київ 2008.
30. Опанасенко О. *Любомир Гузар*. Київ 2019.
31. Пагава О. *Гносеологічні витоки моральної поведінки особистості* // Михайлова Л. (ред.) *Духовно-моральне виховання особистості: теорія та практика*. Харків 2019. 42-46.
32. Панченко В. *Організація духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах* // *Педагогічні науки* 1.45 (2014) 109.
33. Помиткін Е. *Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості*. Київ 2013.
34. Потимко О. *Не обтяжував тих хто поруч*. // *Блаженніший вуйко Любко*. Львів 2017, 101-102.
35. Сахній М. *Сім'я як духовний та моральний центр виховання дитини у філософсько-педагогічній концепції Івана Павла II*. // *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 61 (2000) 119.
36. Синод єпископів УГКЦ. *Катехизм УГКЦ «Христос – наша пасха»*. Львів 2012.
37. Сталкер І. *Феномен кардинала Гузара* // *Вісник економічної науки України* 2 (2017) 171.
38. *Твори Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи*. Львів, 1994. Т.1.

39. Тимошук Г.В. *До проблеми визначення поняття “духовність” у педагогічній науці // Проблеми інженерно-педагогічної освіти 30/31 (2011) 286-289.*
40. Ушинський К. *Вибрані педагогічні твори.* Київ 1983.
41. Фіцула М.М. *Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти.* Київ : Видавничий центр «Академія», 2002.
42. Хоружна Л., Киричок В. *Духовно-моральне виховання школярів в українців досвід та шляхи вдосконалення // Рідна школа 4–5 (2013) 27.*
43. Цибулько О. *Особливості педагогіки духовності у світлі сучасного світського та релігійного виховання // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології 1 (2020) 128.*
44. Чернілевський Д. *Духовна культура особистості.* Вінниця 2013.
45. Чистух В. *Завалівське коріння Блаженнішого Любомира Гузара.* Львів 2017.
46. Шеремет П., Титиш Г. *Людин а з ангелом на плеах // Нація і держава 10 (2016) 8.*
47. Шипка М. *Моральне виховання у спадщині Блаженнішого Любомира Гузара. // Актуальні питання гуманітарних наук. 45 Т.2, (2021)*
48. Щоткіна К. *Любомир Гузар. Хочу бути людиною.* Харків 2017.
49. Щоткіна К. *Три дороги: бесіди Блаженнішого Любомира Гузара з журналістами* Львів : 2013.
50. Ярмусь С. *Досвід віри українця : Вибрані твори.* Київ 2002.
51. Яців о. І. *Бути людиною: Збірник цитат Блаженнішого Любомира (Гузара)* Львів 2011.

ІНТЕРНЕТ ДЖЕРЕЛА

1. «Залишатись людиною, яку б дорогу не обрав». Сьогодні — четверта річниця смерті Блаженнішого Любомира
<https://synod.ugcc.ua/data/zalyshatys-lyudynoyu-yaku-b-dorogu-ne-obrav->

- [sogodni-chetverta-richnytsya-smerti-blazhennishogo-lyubomyra-6147](https://www.youtube.com/watch?v=lgUAvsy3jI8)
(03.12.2022).
2. Блаж, Любомир Гузар до спільнот "Віра і світло". ч. 2
<https://www.youtube.com/watch?v=lgUAvsy3jI8> (15.05.2014) (05.12.2022)
 3. Блаженніший Любомир Гузар про Митрополита Андрея Шептицького // www.youtube.com (03.11.2022).
 4. Блаженніший Любомир: «Державне самогубство, коли громадяни не користуються правом обирати» // <http://1-12.org.ua/2014/10/21/3275> (03.12.2022).
 5. Блаженніший Любомир: «Моє до вас прохання – молитесь і працюйте» // https://www.youtube.com/watch?v=nq-R_zx4y3E (08.12.2022).
 6. Гузар Л. Висока місія еліти // https://zn.ua/ukr/SOCIUM/visoka_misiya_eliti.html (03.12.2022).
 7. Гузар Л. Дитина має відчувати, що її люблять, але батьківська любов повинна бути мудрою // <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/05/27/7109915/> (16.11.2022).
 8. Гузар Л. Духовні цінності // https://zn.ua/ukr/internal/duhovni_tsinnosti.html (16.11.2022).
 9. Гузар Л. Моральні авторитети // <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/06/19/7071804/> (16.11.2022).
 10. Гузар Л. Робіть кожен день свою роботу // https://tvoemisto.tv/news/guzar_85085.html (16.11.2022).
 11. Гузар Л. Сьогоднішня дітвора повинна бути основою нашої надії на справді краще майбутнє // <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/04/26/7106776/> (19.11.2022).
 12. Гузар Л. Щоб робити добро – треба любити людей <https://osbm-kyiv.com.ua/lyubomyr-huzar-schob-robity-dobro-treba-lyubyty-lyudej> (11.12.2022)

13. Гудзяк Б. *Люди бачили у Блаженнішому Любомирі відблиск Бога* // https://lb.ua/society/2017/06/06/368295_boris_gudzyak_lyudi_bachili.html (06.06.2022)
14. Гудзяк Б. *Люди бачили у Блаженнішому Любомирі відблиск Бога* // http://news.ugcc.ua/articles/boris_gudzyak_lyudi_bachili_u_blahenn%D1%96shomu_lyubomir%D1%96_v%D1%96dblisk_boga_79673.html (06.06.2022).
15. Гудзяк Б. *Люди бачили у Блаженнішому Любомирі відблиск Бога.* // https://lb.ua/society/2017/06/06/368295_boris_gudzyak_lyudi_bachili.html
16. Департамент інформації УГКЦ // *Дорога до ближнього. Розмова з Блаженнішим Любомиром*, [CD-Audio], 2 CD. Львів 2010.
17. Департамент інформації УГКЦ, *Дорога до Бога. Розмова з Блаженнішим Любомиром*, [CD-Audio], 2CD / Львів. 2010.
18. Ініціативна група «Першого грудня» // <https://uk.wikipedia.org> (16.07.2022).
19. *Кардинал Любомир Гузар в Одесі* // <https://www.youtube.com/watch?v=rLVcdmCTIPA> (5.11.2022).
20. *Любомир Гузар. Людина з янголом на плечі* // <https://www.pravda.com.ua/articles/2016/10/28/7121750/> (18. 10. 2022).
21. *Любомир Гузар: “Мир означає любити один одного. Мир – то не є відсутність боротьби”* // <https://boomplus.tv/2020/02/26/liubomyr-huzar-myr-oznachaie-liubyty-odyn-odnoho-myr-to-ne-ie-vidsutnist-borotby/> (26.11.2022).
22. *Любомир Гузар: Без поняття Бога, трудно, щоби було добре суспільство* // <https://credo.pro/2014/12/126911> (09.12. 2022).
23. *Люди шептицького. Мирослав маринович* // <https://center.ucu.edu.ua/blog/lyudy-sheptytskogo-myroslav-marynovych> (09.12. 2022).

24. *Нова програма приготування до першої сповіді та урочистого святого причастя* // <https://ct.ugcc.ua/catechism/catechism-activity/41951> (17.10.2022).
25. *Патріарх Любомир (Гузар): “Ми є людьми, які щойно пробуджуються до свободи...”* // https://risu.ua/patriarh-lyubomir-guzar-mi-ye-lyudmi-yaki-shchoyno-probudzhuyutsya-do-svobodi_n49843 (15.08.2022).
26. *Патріарша катехитична комісія УГКЦ, Духовність і моральне життя* // www.youtube.com (13.05.2022).
27. *Присухін С. Любомир (Гузар)* // *Велика українська енциклопедія* <https://vue.gov.ua> (10.08.2022).
28. *Присухін С. Любомир (Гузар)* // *Велика українська енциклопедія* www.vue.gov.ua (12.12.2022).
29. *Розмова з Блаженнішим Любомиром. Суспільство і влада.* <https://www.youtube.com/watch?v=fYhH66jBWRs> (16.11.2022).
30. *Тарас Прохасько про кардинала Любомира Гузара* <https://www.youtube.com/watch?v=FJRt1NVxkQM> (24.10. 2022).